

PIRMA DALIS

KRIMINOLOGIJA.

MOKSLAS IR JO

METODAI

Pirmas skyrius

KRIMINOLOGIJA: DALYKAS, OBJEKTAS, UŽDAVINIAI

1. Kriminologijos objektas

Kriminologija – tai mokslas, tyrinėjantis **nusikalstamumą** ir **visuomenės reakcijas į jį**.

Nusikalstamumas – tai visuma nusikaltimų, kurie tam tikru laikotarpiu padaromi tam tikroje visuomenėje.

Pavyzdžiui, nužudymas yra nusikaltimas. Visuma visų nužudymų, padarytų mūsų šalyje tam tikru laikotarpiu, sudaro svarbią bendrojo nusikalstamumo dalį. Vengimas mokėti mokesčius taip pat yra nusikaltimas. Šių nusikaltimų visuma sudaro kitą ne mažiau svarbią nusikalstamumo dalį.

Specialiojoje Baudžiamojo kodekso dalyje apibrėžta daugiau kaip šimtas įvairiausių nusikaltimų sudėčių. Visi šių įstatymų pažeidimai sudaro mūsų šalies nusikalstamumo lygį. Jis yra kriminologijos dėmesio centre.

Kaip ir kiekviename moksle, kriminologijoje kyla nemažai ginčų dėl nusikalstamumo tyrimo ribų. Kriminologai visada sutardavo, kad reikia tirti Baudžiamajame kodekse numatytus nusikaltimus. Jiems dažniausiai skiriama daugiausiai dėmesio, tačiau kyla klausimas, ar tuo ir reikia apsiriboti?

Plačiau žvelgiant į kriminologijos objektą jam priskiriama ir nemaža dalis vadinamojo nukrypstamojo (deviantinio) elgesio apraiškų. Pavyzdžiui, yra nemažai veiksų (piktinaudžiavimas alkoholiniais gėrimais, narkotikų vartojimas, seksualiniai iškrypimai (homoseksualizmas, pedofilija ir kt.)), kurie sulaukia ypač neigiamos visuomenės reakcijos. Šie veiksmai yra tarsi

riba tarp nusikaltimų ir įprasto elgesio. Tai nesunku pastebėti panagrinėjus baudžiamuosius įstatymus. Vienose šalyse šie veiksmai baudžiami pagal įstatymą, kitose tik smerkiami arba baudžiami administracine tvarka. Panagrinėjus net ir vienos šalies įstatymus matyti, kad vienais laikotarpiais šie veiksmai buvo pripažįstami nusikaltimais, kitais – ne. Visuomenė dažniausiai reikalauja, kad šie veiksmai būtų pripažinti nusikaltimais.

Galima sakyti, kad šie veiksmai yra potencialūs nusikaltimai. Vien tai pateisina kriminologų dėmesį jiems.

Dar plačiau traktuojant kriminologijos objektą galima teigti, kad kriminologija tiria ne tiek nusikalstamumą, kiek kriminalizacijos procesus. Mat sunku nurodyti veiksmus, kurie negalėtų būti pripažinti nusikaltimais. Kita vertus, veiksmai, kuriuos viena visuomenė besąlygiškai pripažįsta sunkiu nusikaltimu, kitos visuomenės gali būti laikomi labai pagirtinu elgesiu.

Ryškiausias pavyzdys – seksualiniai nukrypimai.

Homoseksualizmas (vyrų seksualinis bendravimas su vyru) senovės Spartoje buvo idealas, kurio jauni vyrai sąmoningai siekdavo. Nemažai Šiaurės Amerikos indėnų genčių manė, kad homoseksualistai yra „šventieji žmonės“. Vokietijoje Trečiojo Reicho laikotarpiu homoseksualizmas buvo laikomas vienu sunkiausių nusikaltimų ir baudžiamas mirties bausme¹. Sunkiu nusikaltimu jis buvo laikomas ir Tarybų Sąjungoje. Dabar daugelyje Vakarų valstybių toks elgesys daugiau ar mažiau legalizuotas, nors dauguma gyventojų jį smerkia.

Skirtingos visuomenės labai nevienodai traktuoja vagystę, nužudymą ir kitus nusikaltimus. Jeigu be šeimininko leidimo paimamas svetimas turtas, Baudžiamasis kodeksas tai kvalifikuoja kaip nusikaltimą (pvz., vagystę), tačiau eskimai tokį veiksmą pripažindavo vagyste, tik jeigu žmogus paimdavo jam nereikalingą daiktą. Vagyste eskimai pripažindavo ir tokį atvejį, kai žmogus kokių nors daiktų sukaupia daugiau, negu jam iš tikrųjų reikia².

Tai, kas vienoje šalyje pripažįstama nužudymu, kitoje – tik sunkiu kūno sužalojimu. Labai skirtingai suprantamas mažareikšmiškumas, tyčia, bendrininkavimas.

Kriminologai mano, kad svarbiausia yra suprasti, kodėl vieni ar kiti veiksmai pripažįstami nusikaltimais, t.y. suvokti kriminalizacijos procesus.

---

¹ Матти Лайне. Криминология и социология отклоненного поведения. – Хельсинки, 1994. С. 15.

² Ten pat.

Visuomenės reakcija į nusikaltimus

Visuomenės socialinė reakcija į nusikalstamumą yra procesai, kurie vyksta, kai padaromas veiksmas, toje visuomenėje pripažįstamas nusikaltimu.

Panagrinėkime pavyzdį. Sakykime, buvo išžaginta nepilnametė. Vaikinas jėga privertė merginą lytiškai su juo santykiuoti. Mūsų visuomenėje toks veiksmas pripažįstamas nusikaltimu ir už tai numatyta griežta bausmė. Tačiau tai toli gražu nereiškia, kad taip bus kiekvienu atveju – priklausys nuo to, kokia bus visuomenės, ir pirmiausia pačios nusikaltimo aukos – merginos, reakcija.

Vieno iš kriminologinių tyrimų metu tik 16,3 proc. apklaustų Suomijos, 37,5 proc. Estijos, 24,1 proc. Latvijos ir 27,8 proc. Lietuvos merginų sakė, kad išžagintos arba patyrusios kitokius panašius veiksmus kreiptųsi į policiją. Dėl tokios reakcijos daugelis šių nusikaltimų nežinomi tiek policijai, tiek ir kriminalinei justicijai apskritai.

Tačiau net ir pranešus policijai dar nereiškia, kad kaltininkas bus pripažintas nusikaltėliu ir nubaustas. Viskas priklauso nuo to, kaip į pranešimą reaguos policija.

Oficialioji nusikalstamumo statistika rodo, kad pagal maždaug kas antrą pareiškimą policija iškelia baudžiamąją bylą. Pareiškimą nagrinėjantis policijos pareigūnas gali nuspręsti, kad išžaginimo tikrai nebuvo, kad tai, kas buvo, nebuvo išžaginimas ir pan. Taip nuspręsti jis gali ir nuoširdžiai, išnagrinėjęs įvykio aplinkybes, ir paveiktas kyšio arba asmeninių jausmų (todėl, kad pasitiki arba nepasitiki šio įvykio dalyviais – auka, kaltininku, liudininkais).

Taigi nuo policijos pareigūno reakcijos taip pat priklauso, kokie bus minėto įvykio padariniai.

Ne mažiau svarbu ir tai, kaip reaguoja tardytojas, teisėjas. Daug ką lemia aplinkinių, šeimos narių, kaimynų, bendradarbių, visuomenės informavimo priemonių nuomonė. Kiekvienas iš jų vienaip arba kitaip reaguoja, vienaip arba kitaip paveikia įvykių eigą. Kiekviena iš šių reakcijų sukelia tolesnių reakcijų grandinę. Pavyzdžiui, jei įvykis bus aprašytas laikraštyje, į jį atsilieps skaitytojai, jų nuomonė savo ruožtu gali padaryti poveikį tiek merginos, tiek kaltininko, tiek bylą nagrinėjančių pareigūnų elgesiui. Taigi visuma šių labai įvairių reakcijų ir yra minėta visuomenės reakcija į nusikaltimus. Ji taip pat yra kriminologijos tyrimo objektas. Svarbiausia, aišku, yra kriminalinės justicijos – policijos, tardymo institucijų, prokuratūros, teismų, bausmės vykdymo įstaigų veiksmas. Reaguoti į nusikaltimus – kasdienė jų profesinė užduotis.

Tačiau ne mažiau svarbi yra ir plačiosios visuomenės – žiniasklaidos, atskirų visuomenės, politinių grupių reakcija. Ji pasireiškia įvairiais būdais:

tiesiog reiškiant savo nuomonę, tiesiog balsuojant už vieną ar kitą partiją ir kartu už vieną ar kitą programą, tiesiog dalyvaujant tiriant nusikaltimus (pvz., liudininko pozicija, padedant arba trukdant nusikaltėliui išvengti bausmės).

2. Kriminologijos santykiai su kitais mokslais. Kriminologija kaip integruojantis mokslas

Kriminologija tiria nusikalstamumą, tačiau tai daro ir daugelis kitų mokslų. Ko gero, sunku būtų nurodyti tokį mokslą, kuris vienaip arba kitaip neteiktų informacijos apie nusikaltimus ir nusikalstamumą.

Pateiksime keletą pavyzdžių.

Ekonomika tiria ekonominį nusikalstamumo aspektą. Labai svarbūs tyrimai, parodantys, kiek nusikaltimai (nusikaltimų padaroma ekonominė žala) kainuoja visuomenei. Ekonominiai tyrimai suteikia nemažai informacijos apie ekonomines nusikaltimų priežastis. Ypač svarbūs ekonominių tyrimų metodai tiriant vadinamuosius ekonominius nusikaltimus (finansinius, ūkininkavimo tvarkai ir kt.)¹.

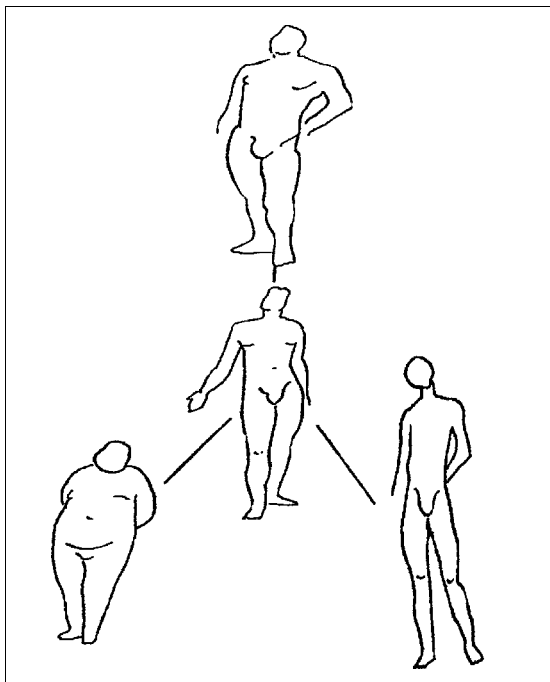
Psichologija nagrinėja žmogaus psichinius procesus ir kitus psichinius reiškinius. Svarbus psichologijos tyrimo objektas yra psichologiniai žmonių skirtumai, todėl psichologijai tenka ypač atsakingas vaidmuo ieškant atsakymo į labai svarbų klausimą, ar yra psichologinių skirtumų tarp nusikaltėlių ir žmonių, kurie nepadarė nusikaltimo.

Labai įdomūs ir svarbūs psichologų tyrimai, ar psichologiniai asmenybės bruožai gali nulemti, kad asmuo padaro nusikaltimą. Žinomi psichologai Z. Froidas, H. Aizenkas ir kiti siekia parodyti, kaip psichinės individo ypatybės gali nulemti nusikalstamą elgesį.

Biologija tiria žmogaus organizmą. Gydytojai, biologai nuveikė didelį darbą siekdami išaiškinti biologinius nusikaltėlių skirtumus. Ypač daug pastangų dedama norint nustatyti įvairiausių kūno ir psichikos pažeidimų bei anomalijų ryšį su nusikaltimų padarymu (žr. 1 schemą).

---

¹ Ryškus ir įdomus ekonominio nusikalstamumo tyrimo pavyzdys pateiktas šio vadovėlio antros dalies trečiame skyriuje, kur aptariamos ekonominės korupcijos teorijos.

1 schema. **Biologinis nusikaltimų priežasčių tyrimas**

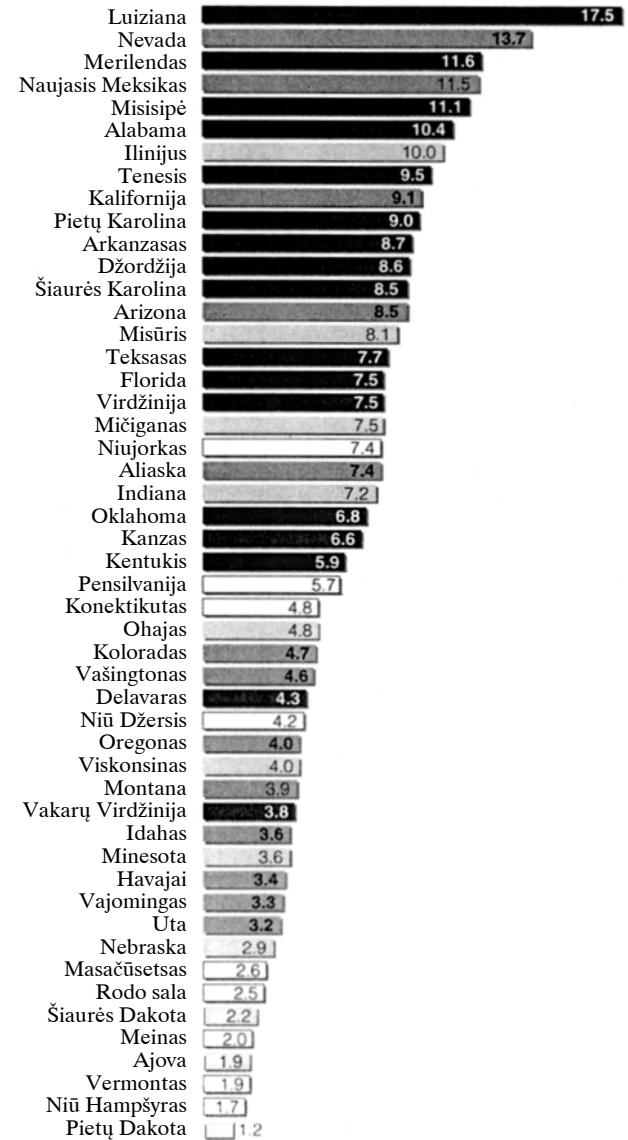
Kūno sudėjimas ir nusikaltimai¹

Amerikiečių biologas Šeldonas išstudijavo ryšį tarp įvairių kūno dalių dydžio ir ilgio. Tas ryšys pasirodė esąs gana glaudus. Sakykime, jei žmogus turi ilgas kojas, tikėtina, kad jis turi ir ilgas rankas, bet neturi didelio pilvo. Pagal įvairių kūno dalių savitarpio ryšį pavyko išskirti tris gana ryškius kūno sudėjimo tipus: endomorfinį (daug riebalų, apvalus kūnas, santykinai trumpos kojos ir rankos), mezomorfinį (raumenuotas, kampuotas kūnas), ektomorfinį (nelabai išsivystę raumenys, lieknas sudėjimas, ilgos rankos ir kojos, plokščia krūtinė). Nagrinėjant, kokius nusikaltimus dažniausiai padaro kiekvieno tipo atstovai, paaiškėjo, kad jie gerokai skiriasi. Endomorfinio sudėjimo asmenys padaro mažiau nusikaltimų nei kitų dviejų tipų. Mezomorfinio ir endomorfinio sudėjimo asmenys nusikaltimų padaro daugiau, tačiau jie skirtingi. Raumenuoto mezomorfinio sudėjimo asmenys padaro daugiau nusikaltimų, susijusių su prievartos taikymu ir agresija. Ektomorfinio sudėjimo asmenims būdingesni seksualiniai nusikaltimai.

¹ Sheldon W. H. Les varieties du temperament. – Paris, P.U.F., 1951.

Geografija. Šis mokslas tiria įvairiausius Žemės paviršiaus reiškinius. Nusikalstamumas – vienas iš jų. „Nužudymai Amerikoje ir jų geografija” – geras geografinio nusikalstamumo tyrimo pavyzdys.

1 grafikas. Nužudymų skaičius kai kuriose JAV valstijose

Nužudymai Amerikoje ir jų geografija¹

Nužudymų skaičius Jungtinėse Valstijose ypač didelis. 1996 m. nužudymų vidurkis čia buvo 7,4 100 000 gyventojų. Šiek tiek mažesnis nusikaltimų skaičius buvo Suomijoje – 3,2 100 000 gyventojų, Prancūzijoje – 1,1, Japonijoje – 0,6, Didžiojoje Britanijoje – 0,5. Atlikus geografinę analizę, buvo padaryta išvada, kad pagrindinis skirtumų šaltinis yra geografinis.

Aukštas Jungtinių Valstijų nusikalstamumo lygis daugiausia atsiranda dėl Pietų regionų didelio nužudymų skaičiaus (žr. 1 grafiką). „Nėra tokio reiškinių, rašo autorius, – kaip JAV nužudymų lygis. Tas lygis – tai daugelio visiškai skirtingų valstijų lygis”.

Didelis nužudymų skaičius šiose Pietų valstijose labiausiai susijęs su vietinėmis tradicijomis – įprastais būdais spręsti ginčus.

Nepaprastai įdomių nusikaltimų tyrimų atlieka psichologai, sociologai. Labai įdomių istorinių nusikalstamumo ir kriminalinės justicijos tyrimų yra atlikę Lietuvos istorikai prof. S. Vansevičius, prof. M. Maksimaitis, doc. V. Andriulis².

Taigi vargu ar yra mokslas, kuris vienaip ar kitaip nepadėtų tirti nusikalstamumo. Tačiau kiekvienas iš minėtų mokslų domisi tik vienu (kad ir labai svarbiu) nusikalstamumo aspektu. Aišku, būtinas ir mokslas, integruojantis įvairių kitų mokslų tyrimus ir išvadas.

Šį vaidmenį atlieka kriminologija. Ją domina visų mokslų duomenys apie nusikalstamumą. Kriminologija integruoja tuos duomenis ir teikia bendrąjį nusikalstamumo bei su juo susijusių reiškinių vaizdą.

Taigi kriminologija yra pirmiausia integruojantis ir apibendrinantis mokslas³.

¹ *Butterfield F.* Southern Curse. Why American's Murder Rate is so High. The New York Times, Sunday, July 26, 1998. P. 14–15.

² Žr., pavyzdžiui, *Andriulis V.* Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisynas). Teisės bruožai Lietuvoje XIV–XIX a. – Vilnius: Mintis, 1980. P. 79–110; *Maksimaitis M., Vansevičius S.* Lietuvos valstybės ir teisės istorija. – Vilnius: Justitia, 1997.

³ Kartais kriminologija vadinama nusikalstamumo sociologija bei laikoma sociologiniu mokslu. Vargu ar tai teisingas požiūris. Sociologinis visuomenės socialinių struktūrų ir jų ryšių su nusikalstamumu tyrimas yra viso labo vienas nusikalstamumo tyrimo aspektų – kriminologija tyrinėja visus.

Kriminologija kaip pozityvus mokslas

Yra nemažai mokslų, kurie atskleidžia mums, kas **turi** būti, kaip žmonės **turi** elgtis. Tokie mokslai vadinami **normatyviniais**.

Egzistuoja ir **pozityvūs** mokslai. Pagrindinė jų užduotis – tirti, kaip žmonės elgiasi iš tikrųjų.

Normatyvinio mokslo pavyzdys yra baudžiamoji teisė ir baudžiamasis procesas. Jie nustato teisės normas, kurių žmonės neturi pažeisti. Taigi baudžiamoji teisė kaip normatyvinis mokslas bando nustatyti, kaip žmonės turi (ir kaip neturi) elgtis.

Kriminologija kaip pozityvus mokslas parodo, ar iš tikrųjų elgiamasi taip, kaip reikalauja baudžiamasis įstatymas. Sakykime, baudžiamoji teisė pateikia mums definicijas, kokie žmonių poelgiai turi būti vadinami „nužudymais“, „vagystėmis“ ir t.t. Tuo tarpu kriminologija tyrinėja, kiek nužudymų ir vagysčių iš tikrųjų padaryta.

Baudžiamojo proceso įstatymai nurodo, kaip turi elgtis kriminalinės justicijos institucijos, nutikus nusikaltimo požymių turinčiam įvykiui. Kriminologija tyrinėja, kas iš tikrųjų įvyksta.

Bausmės vykdymą reguliuojantys įstatymai nurodo, kaip turi būti įvykdyta baudžiamoji bausmė. Kriminologiniai tyrimai parodo, kaip ji vykdoma iš tikrųjų.

Taigi kriminologija yra integruojantis ir pozityvus mokslas apie nusikalstamumą, glaudžiausiai su juo susijusius socialinius reiškinius bei visuomenės reakcijas į juos.

3. Kriminologijos funkcijos

Duomenų apie nusikalstamumą ir su juo susijusius reiškinius rinkimas

Kriminologai renka duomenis apie nusikalstamumą ir su juo susijusius reiškinius ir jais remdamiesi įvertina kriminalinę padėtį. Tai žinomiausia veikla.

Duomenys, rodantys, koks nusikalstamumo lygis buvo tam tikru laikotarpiu ir kaip jis pasikeitė, palyginti su praeitu laikotarpiu, labai svarbūs pirmiausia vertinant kriminalinės justicijos darbą. Kasmet Vidaus reikalų ministerijos, Prokuratūros, Teisingumo ministerijos darbuotojai apibendrina praėjusių metų kriminalinę padėtį. Šiose ataskaitose atkreipiamas dėmesys į svarbiausius dalykus bei tendencijas, nurodoma, kokių nusikaltimų

padaugėjo ir kokių sumažėjo. Bandoma suprasti, kiek tas padidėjimas ar sumažėjimas sietinas su kriminalinės justicijos veikla¹.

Kriminologiniai duomenys svarbūs ir nagrinėjant kitas visuomenės gyvenimo sritis. Sakykime, besimokančio jaunimo nusikalstamumo duomenys rodo, ar veiksmingas yra auklėjamasis darbas diegiant mokinių pagarbą įstatymui.

Nusikaltimų ūkininkavimo sferoje duomenys leidžia patikslinti ekonomikos valdymo problemas.

Nusikaltimai, padaryti kariuomenėje, atskleidžia čia vykstančius neigiamus procesus. Tą patį galima pasakyti apie daugelį kitų mūsų gyvenimo sričių.

Kriminologų užduotis padėti rinkti ir apibendrinti tokius duomenis. Pavyzdžiui, nusikaltimai ūkininkavimo sferoje daromi ir dėl ekonominių santykių netobulumo, ir dėl kriminalinės justicijos neveiksmingumo. Kriminologija, kaip integruojantis mokslas, padeda suprasti tų priežasčių santykį ir sąveiką, todėl kriminologų darbas svarbus ne tik kriminalinei justicijai, bet ir privataus bei valstybinio ūkininkavimo, gamtosaugos, valstybės valdymo, sferose, visur, kur daromi nusikaltimai.

Analitinės kriminologijos funkcijos

Kriminologija tik apibūdina esamą padėtį. Ne mažiau svarbus jos vaidmuo **aiškinant** bendruosius nusikalstamumo dėsningumus. Kriminologija atskleidžia, kaip nusikalstamumas bei jo padariniai priklauso nuo socialinių sąlygų.

Bandoma atsakyti į klausimą, kokie visuomeniniai reiškiniai skatina nusikalstamumą. Tai savo ruožtu leidžia numatyti (prognuoti) nusikalstamumo raidą. Tokie tyrimai svarbūs norint sužinoti nusikaltimų priežastis ir rasti būdus jiems paveikti. Kartu kriminologija daro poveikį visuomenei, jos požiūriui į nusikalstamumą. Visuomenė turi gana tvirtą nuomonę, kodėl atsiranda nusikalstamumas ir kaip galima jį pažaboti. Pavyzdžiui, didžioji dauguma žmonių įsitikinę, kad kuo didesnė bausmė, tuo mažiau padaroma nusikaltimų. Jie tiki, kad sugriežtinus bausmes, sumažės nusikaltimus darančių žmonių. Kriminologiniai tyrimai parodė, kad dažniausiai didesnė bausmė tokio poveikio neturi. Paaiškėjo, kad paskyrus baudžiamąją bausmę gali atsitikti ir atvirkščiai – sustiprėti asmens noras daryti nusikaltimus.

Kriminologiniai tyrimai atskleidžia tikruosius ryšius ir dėsningumus. Tyrimų rezultatai būna gana netikėti – kartais patvirtinama tai, kas priimta

---

¹ Kiškis A. Baudžiamųjų bylų kėlimo tendencijos Lietuvos policijos komisariatuose // Jurisprudencija: mokslo darbai. LTU, 1999. T. 13 (5). P. 137–141.

manyti, kartais paaiškėja, kad tikrasis ryšys tarp reiškinių yra daug sudėtingesnis, negu manoma.

Geras pavyzdys yra alkoholio vartojimo poveikis nusikalstamumui. Visada buvo manoma, kad alkoholio vartojimas yra viena svarbiausių nusikaltimų priežasčių. Vienas svarbiausių įvairiausių „sausų“ įstatymų tikslas visada buvo mažinti nusikalstamumą.

Kriminologiniai tyrimai parodė, kad tikrasis ryšys gerokai sudėtingesnis. Yra nedidelė grupė nusikaltimų, kuriems alkoholio vartojimas tikrai turi poveikį (pvz., nusikaltimai, susiję su eismo taisyklių pažeidimais). Tačiau daugiau nusikaltimų, kur alkoholis yra tik papildomas veiksnys (išžaginimai, kūno sužalojimai). Čia ir nusikaltimų padarymas, ir alkoholinių gėrimų vartojimas yra tam tikro gyvenimo būdo bruožas.

Tačiau neretai paaiškėja, kad visuomenės įsitikinimai iš viso neturi jokio pagrindo. Nepasitvirtino įsitikinimas, kad kalėjimas gali pataisyti nusikaltėlių ar bent sudaryti sąlygas jį auklėti. Pagaliau gali būti ir atvejų, kai alkoholio vartojimas nėra susijęs su nusikaltimų padarymu (sakykime, vengimas mokėti mokesčius) ar net mažina tikimybę jį padaryti. Mokslinės analitinės kriminologijos veiklos išdava – kriminologinės nusikalstamumo teorijos (žr. skyrių „Nusikalstamumo teorijos“). Tokius mokslinius tyrimus mūsų šalyje atlieka Teisės universitetas, Teisės institutas (Kriminologijos skyrius), Vilniaus universitetas.

Taikomoji kriminologijos funkcija

Kriminologams tenka ir nemažai praktinių užduočių. Vienas svarbiausių – nusikaltimų prevencija. Kriminologas gali atlikti tam tikro objekto (regiono, įmonės) kriminologinį tyrimą (tai vadinama kriminologine ekspertize, arba kriminologiniu auditu), nustatyti, ar tikėtina, kad čia bus padaryta nusikaltimų, atskleisti labiausiai tikėtinius veiksnys, kurie gali paskatinti nusikaltimus, pateikti siūlymus, kaip juos paveikti, parengti siūlymų įgyvendinimo programą.

Nemažai taikomojo pobūdžio užduočių kriminologai gali atlikti rengiant naujus įstatymus ir teisės normas. Mūsų šalyje numatyta galimybė pagrindžiant naujo įstatymo projektą atlikti kriminologinį tyrimą.

Ideologinė funkcija

Kriminologijos mokslo duomenys ir išvados plačiai taikomos atskirų politinių jėgų ir partijų kovoje. Kiekviena politinė partija savo programoje nepamiršta nusikalstamumo problemos bei siūlo būdus, kaip ją įveikti arba sumažinti.

Kriminologijos mokslo duomenys naudojami partijos, visuomeninio judėjimo skelbiamai ideologijai stiprinti. Tokiu atveju nėra labai svarbu tyrimo objektyvumas arba nešališkumas. Daug svarbiau, kiek šie duomenys sustiprina partijos arba judėjimo ideologines pozicijas bei rinkėjų pasitikėjimą jais.

Bendražmogiškos, humanistinės kriminologijos funkcijos

Kriminologijos mokslas negali būti tik valstybės institucijų bei politinių jėgų „padėjėjas“, „užsakymo vykdytojas“. Kriminologas negali vadovautis tik šių jėgų interesais. Svarbiausias jo tikslas – galvoti apie tautos, žmonijos interesus, kovoti už humanizmo idealus, ginti žmogaus teises.

Ypač svarbus kriminologų vaidmuo siekiant panaikinti mirties bausmę. Kriminologinių tyrimų duomenys, parodę, kad mirties bausmė neturi laukiamo efekto – nesulaiko žmonių nuo nusikaltimų, daugybėje šalių paskatino jos atsisakyti.

Kriminologija padeda įtvirtinti teisybės ir teisingumo idealus. Kriminologiniai teismo ir kitų kriminalinės justicijos institucijų veiklos tyrimai padėjo atskleisti įvairiausias „slaptos diskriminacijos“ reiškinius, t.y. kad tam tikra gyventojų grupė (kitataučiai, moterys, žemesnių visuomenės sluoksnių atstovai) traktuojami ne taip kaip kiti.

Nepaprastai svarbus kriminologijos vaidmuo ginant labiausiai pažeidžiamus visuomenės narius – pavyzdžiui, vaikus, nepilnamečius, žmones su negalia. Tokio darbo pavyzdys yra E. Vileikienės ir S. Gečėnienės nepilnamečių, kuriems pritaikyta suėmimo sankcija ir kurie uždaryti tardymo izoliatoriuje, tyrimai. Kriminologinis tyrimas atskleidė žiaurų elgesį su nepilnamečiais, nežmonišką jų laikymo sąlygas. Nustatyti faktai sukėlė visuomenės pasipiktinimą, tyrimo duomenys buvo svarstomi parlamento komisijos organizuotoje konferencijoje. Buvo numatytos ir įgyvendintos priemonės, padedančios išvengti žiauraus elgesio su nepilnamečiais iki teismo tyrimo stadijoje.

Svarbus humanizuojantis ir destereotipizuojantis kriminologinių tyrimų poveikis. Kriminologiniai tyrimai panaikina stereotipus (nusikaltėlio, recidyvisto ir kt.), padeda suprasti, kas iš tikrųjų yra šie žmonės, kaip jie tapo tokie, kaip jie suvokia pasaulį ir viską, kas jame vyksta.

Vietoj stereotipinių bauginančių, demonizuotų visuomenės priešų kriminologija parodo tikrus, gyvus žmones. Tai humanizuoja visuomenę, padeda jai pamatyti šiuos individus, jų problemas, geriau juos suprasti ir padėti jiems.

4. Lietuvos kriminologija nepriklausomybės laikotarpiu¹

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ir Lietuvos kriminologija. Nauja padėtis²

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę naują reikšmę įgijo ir žodžiai „Lietuvos kriminologija“. Ji galutinai išsilaivino iš senų administracinių, ideologinių ir kitų varžtų. Atsivėrė naujos raidos perspektyvos.

Keletas veiksmų yra itin svarbūs norint suprasti, kaip vystėsi kriminologija nepriklausomybės metais.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę Lietuvos kriminologams nereikėjo keturiasdešimt metų klajoti po dykumą, kad atsikratytų „senojo mąstymo“ – jo tiesiog nebuvo. Ir atkūrus nepriklausomybę pagrindinį darbą dirbo tie patys mokslininkai, jie tęsė tuos pačius tyrimus, plėtojo iš esmės tas pačias idėjas. Ideologinės ir administracinės kontrolės panaikinimas pašalino apribojimus ir sudarė sąlygas vystyti kriminologiją.

Galima teigti, kad iš visų socialinių mokslų kriminologija labiausiai buvo pasiruošusi naujoms sąlygoms. Tiesiog atsirado galimybė atsisakyti Ezo po kalbos ir atvirai dėstyti tyrimų rezultatus bei išvadas.

Šiuos procesus aptarsime šiek tiek detaliau.

Kriminologija, kaip mokslas, buvo „leista“ Sovietų Sąjungoje ir kitose socialistinėse šalyse šeštame septintame dešimtmetyje.

Tuo laikotarpiu ji pradėta plėtoti ir Lietuvoje.

Vystant kriminologiją mūsų šalyje tuo laikotarpiu bene didžiausią įtaką turėjo Lietuvos teismo ekspertizės moksliniame tyrimų institute (direktorius doc. dr. A. Čepas) įkurtas Nusikalstamumo priežasčių tyrimo ir tarybinių įstatymų tobulinimo skyrius, kuriam iki 1970 m. vadovavo doc. M. Kazlauskas, o vėliau iki 1989 m. prof. habil. dr. S. Kuklianskis. Skyrius turėjo tirti įvairias kriminologijos problemas: a. nusikalstamumo būklę, struktūrą ir dinamiką; b. nusikalstamumo priežastis ir numatyti prevencines priemones; c. rengti mokslines rekomendacijas, kaip gerinti tardymo institucijų, prokuratūros ir teismų veiklą.

---

¹ Apie Lietuvos kriminologiją okupacijos laikotarpiu žr.: Kriminologija. – Vilnius: Pradai, 1994. P. 27–36.

² Esu labai dėkingas profesorius S. Kuklianskiui už nuoširdžią ir labai vertingą pagalbą rengiant šį skyrį.

Skyrius dirbo labai įtemptai. Buvo paskelbta apie 350 publikacijų įvairiausia kriminologine tematika¹.

Ypač reikšmingi buvo A. Čepo ir V. Pavilionio „Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija” (1978), S. Kuklianskio „Piniginių lėšų grobimų tyrimas ir prevencija” (1974), J. Rinkevičiaus „Grupinių socialistinio turto grobimų prevencija” (1976), A. Jančiausko, S. Kuklianskio, A. Urmono „Kovos su recidyviniu nusikalstamumu Lietuvoje problemos” (1976), A. Drakšienės „Dirbančiųjų nepilnamečių teisės pažeidimų prevencija” (1976), A. Dapšio „Nepilnamečių teisės pažeidimų prevencija” (1976), G. Babachinaitės „Nedirbančių ir nesimokančių nepilnamečių teisės pažeidimų prevencija” (1978), G. Babachinaitės, A. Čepo, A. Drakšienės, A. Dapšio „Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas” (1984) ir daugelis kitų leidinių.

Dar iki nepriklausomybės atkūrimo šis skyrius atliko plačius kriminologinius tyrimus, aktyviai skleidė kriminologijos žinias. Kartu jis buvo kriminologijos ir teisės „kadru kalvė”. Čia dirbo dabartinis Lietuvos Konstitucinio Teismo pirmininkas docentas V. Pavilionis, Teismo ekspertizės instituto direktoriaus pavaduotojas J. Rinkevičius, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas docentas M. Kazlauskas, to paties fakulteto docentas A. Čepas, docentė A. Drakšienė, Lietuvos teisės universiteto Kriminologijos katedros vedėja profesorė G. Babachinaitė, toliau dirba svarbių Lietuvos teisinių leidinių leidėjas docentas K. Jovaišas, profesorė J. Galinaitytė, daktarė R. Gajauskaitė ir kiti žinomi teisininkai. Buvo apginta 15 kandidatinių (dabar – daktaro) disertacijų.

Kiti kriminologijos mokslo židiniai Lietuvoje buvo ir tebėra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra (A. Čepas, V. Pavilionis), Teisės universitetas (J. Bluvšteinas, G. Babachinaitė, V. Justickis).

Socializmo sąlygomis buvo tikimasi, kad šis mokslas ras tobulesnių būdų, kaip sumažinti nusikalstamumą. Pirmaisiais metais nemažai Sovietų Sąjungos kriminologų pradėjo tyrimus nuoširdžiai norėdami „suremontuoti” kriminalinę justiciją ir sumažinti nusikalstamumą, tačiau to padaryti jiems nepavykdavo. Iš pat pradžios kriminologija, net prieš kriminologų norą, tapo „kritiniu mokslu”. Tyrimų (vadinasi, ir abejonių) objektu tapo svarbiausi socialistinės ideologijos postulatai, kurie iki to laiko nebuvo kritikuojami. Pavyzdžiui, kol nebuvo kriminologijos mokslo, socialistinė ideologija vadovavosi nuostatomis, kad svarbiausia nusikalstamumo priežastis yra „kapitalizmo atgyvenos”, kad socialistinė revoliucija „sunaikino socialines ir ekonomines nusikalstamumo šaknis”, kad kapitalizmo ir socializmo sąlygomis nusikalstamumo priežastys yra visiškai kitokios negu kapitaliz-

¹ Žr.: Библиографический указатель научных работ сотрудников Литовского НИИСЭ (1961–1985).

mo. Buvo manoma, kad nusikalstamumas socializmo sąlygomis plinta dėl subjektyvių atskirų vadovų klaidų, dėl atskirų teisėsaugos pareigūnų nepakankamai aktyvios ir sąžiningos veiklos. Visos tos nuostatos buvo tokios naivios, kad neatlaikė net pirmo susidūrimo su kriminologinių tyrimų rezultatais. Socialistinis ideologinis „apdaras“ beveik iš karto tapo per ankštas kriminologijai. Kriminologiniai tyrimai, užuot padėjęs tvirtinti socialistinės santvarkos pagrindus, juos griovė. Tyrimų rezultatai rodė tikrą antisocialinių reiškinių paplitimą. Jie neretai buvo tokie demaskuojantys, kad griovė patį socializmo kaip tobulos visuomenės įvaizdį.

Nenuostabu, kad nusikalstamumo statistika ir nemaža dalis kriminologinių tyrimų rezultatų buvo išlaptinami. Skelbiant tuos rezultatus spaudoje kriminologams tekdavo kalbėti Ezopo kalba, sakyti pusę tiesos. Teikiant tyrimų išvadas nuolat buvo susiduriama su reikalavimu jas „švelninti“¹. Socialistinė retorika kriminologų darbuose greitai tapo ritualu ir visiškai priešingų idėjų priedanga².

Toliau dirbo ir plėtėsi mokslo centrai. Vilniaus universiteto, Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedroje dirbo doc. V. Pavilonis ir A. Čepas. Teisės akademijoje dėstė vienas žymiausių Sovietų Sąjungos kriminologų profesorius J. Bluvšteinas. Vietoj Lietuvos teismo ekspertizės instituto kriminologijos sektoriaus buvo įsteigtas Lietuvos teisės institutas, kuriame veikė didelis kriminologijos padalinys. Taip pat buvo įkurta Lietuvos teisės akademijos Kriminologijos katedra. Jos vedėjas iki šiol yra prof. G. Babachinaitė.

Du šio laikotarpio procesai buvo itin svarbūs nepriklausomai Lietuvos kriminologijai.

Pirmasis – pradėta kurti demokratinė santvarka, šalis perėjo prie rinkos ekonomikos. Deja, teigiami pokyčiai buvo susiję su sparčiu nusikalstamumo didėjimu. Bauginanti nusikalstamumo dinamika patraukė visų kriminologų dėmesį. Tais metais pasirodė J. Bluvšteino, S. Kuklianskio, A. Dapšio, G. Babachinaitės, A. Dobrynino ir kitų mokslininkų darbai, analizuo-

---

¹ Kartais tai įgydavo gana komiškas formas. Pavyzdžiui, ilgai kriminologams nebuvo leista teikti jokių absoliučių duomenų apie nusikalstamumą – galima buvo minėti tik vadinamuosius santykinius duomenis. Pavyzdžiui, kriminologas galėjo paskelbti, kad nusikalstamumas padidėjo kiek nors procentų, tačiau konkrečiai nuo keliolikos iki keliolikos procentų, buvo valstybės paslaptis. Nieks negalėjo paaiškinti, kodėl santykiniai duomenys buvo „pavojingesni“ negu absoliutūs.

² Daugelio Lietuvos kriminologų mokytojas profesorius D. Bluvšteinas juokavo: „Kai muzikas užsineša į trobą, pirmiausia greit apsižiūri, kur šventieji atvaizdai, persižegnoja, o tada ramiai užsiima savo reikalais. „Socialistiniai žodžiai“ apie „principinius skirtumus tarp kapitalinio ir socialistinio nusikalstamumo“ kriminologų darbuose – toks pats ritualas“.

jantys nusikalstamumo dinamiką¹.

Antrasis svarbus dalykas buvo tai, kad tapo atviri visi keliai. Iki nepriklausomybės atkūrimo kapitalistinių šalių kriminologų darbai gan sunkiai prasiskverbavo į Lietuvą. Atgavus nepriklausomybę atsivėrė neaprepiami kriminologinės informacijos srautai. Be nelabai gausios ir gana gerai žinomos tarybinės kriminologinės literatūros, Lietuvos kriminologai dabar galėjo susipažinti su tūkstančiais tyrimų, šimtais mokslinių žurnalų, aibe įvairių mokslinių mokyklų, vykti į pasaulio kriminologijų kongresus ir seminarus. Užsimezgė daugybė mokslinių ryšių, numatyta bendrų tyrimo krypčių bei projektų.

Pirmieji nepriklausomybės metai daugeliui Lietuvos kriminologų buvo važinėjimo į užsienį ir bendravimo su užsienio kolegomis laikas. Lietuvos kriminologija integravosi į pasaulio kriminologiją. Atsirado žymių užsienio mokslininkų, kurie nuolat ir rimtai domėjosi Lietuva, ypač nusikalstamumo tendencijomis. Kanados profesorė M. MacMahon metus dėstė Lietuvoje ir parašė knygą apie socialinius procesus, kurie vyko pirmaisiais nepriklausomybės metais. Žymūs Vokietijos kriminologai profesoriai F. Dünkeli ir K. Sessaras vykdė viso Pabaltijo (taigi ir Lietuvos) nusikalstamumo ir teisinės bazės raidos tyrimus.

Nepaprastai svarbūs buvo tradiciniai kasmetiniai Pabaltijo šalių kriminologų seminarai Lietuvoje. Jie pritraukė mokslininkų iš įvairiausių šalių.

Labai reikšminga buvo ir Europos grupės deviacijai ir socialinei kontrolei tirti veikla (*European Group for the Study of Deviance and Social Control*). Ši grupė vienija daugelio Europos ir Amerikos šalių kriminologus. Nuo 1994 m. Lietuvos kriminologai jau kasmet dalyvauja metiniuose grupės susirinkimuose Graikijoje, Airijoje, Velse, Lenkijoje. 1999 m. šios grupės susitikimas vyko Lietuvoje (Palangoje).

Keleto mokslininkų veikla nepriklausomybės laikotarpiu reikia aptarti atskirai.

Šis aptarimas jokių būdu nėra jų veiklos apibendrinimas, vertinimas arba bandymas lyginti ar konkretizuoti kiekvieno iš jų veiklos reikšmingumą.

¹ Žr.: Bluvšteinas J. D. Statistika ir tikrovė // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. T. 4. 1995. P. 149–158; Dapšys A., Jovaišas K. Kriminologinių tyrimų Lietuvoje // Teisė. 1992. T. 26. P. 135–138; Dapšys A., Jovaišas K. Nusikalstamumas ir jo kontrolės problemos // Lietuvos valstybingumo teisinės problemos. Pirmojo pasaulio lietuvių teisininkų kongreso, vykusio Vilniuje ir Palangoje 1992 m. gegužės 24–31 d., straipsnių ir tezių rinkinys. – Vilnius, 1993. P. 87–89; Dapšys A. Nusikalstamumo Lietuvoje kriminologinis aspektas // Teisės problemos. 1994. Nr. 1. P. 57–61; Dapšys A. The characteristic of the criminal situation in Lithuania // The Criminological Problems in the Baltic States. – Riga, 1995. P. 28–32; Babachinaitė G., Dapšys A., Drakšienė A. Nepilnamečių nusikalstamumo bruožai (praėjus, dabartis, prognozės) // Filosofija, sociologija. 1991. Nr. 3. P. 69–74; Babachinaitė G. Kriminologiniai nusikalstamumo Lietuvoje periodizacijos aspektai // Lietuvos teisės tradicijos: Mokslinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Justicija, 1997. P. 45–53.

Tikslas yra daug kuklesnis – suteikti studentams informacijos apie kai kuriuos iš daugelio Lietuvos mokslininkų, kai kurias jų veiklos kryptis bei svarbiausius darbus¹.

Kalbant apie kiekvieną iš šių mokslininkų pateikiama nedidelė (viena dvi pastraipos) ištrauka iš kokio nors jų veikalo – norima, kad studentai susipažintų, kaip rašo mokslininkas, pajustų jo individualų stilių.

Sakoma, kad stilius – tai žmogus. Individualus mokslininko rašymo stilius – tai kartu ir jo mokslinės individualybės išraiška, mąstymo pobūdis, būdas perteikti kolegoms ir plačiajai visuomenei savo mokslinės veiklos rezultatus². Tikimės, kad tai padės geriau suprasti ir Lietuvos kriminologijos intelektualinę galią ir ryšias šios srities mokslininkų individualybes.

***Profesorius Jurijus Bluvšteinas,
Lietuvos teisės akademija***

Profesorius J. Bluvšteinas buvo vienas žymiausių buvusios Tarybų Sąjungos kriminologų. Nebuvo kriminologijos srities ar problemos, kuria jis nebūtų domėjęsis. Jį domino fundamentaliausi to laikotarpio klausimai: kriminologijos vieta ir funkcijos, kriminologijos sąvokos, kriminologijos

---

¹ Dėl nedidelės skyriaus apimties sunku detaliau aptarti daugelio žymių Lietuvos kriminologų (K. Jovaišos, A. Drakšienės ir daugelio kitų) indėlį plėtojant šį mokslą Lietuvoje. Be abejo, tai reikalauja atskirų studijų.

² Ištraukas vadovėlio autorius parinko subjektyviai kaip būdingas, puikiai atskleidžiančias individualų mokslininko rašymo ir tam tikra prasme mąstymo stilių.

metodai (jis pirmasis Sovietų Sąjungoje išnagrinėjo matematinių metodų taikymą kriminologijoje), nusikaltėlio asmenybė ir daugelis kitų.

Atkūrus nepriklausomybę J. Bluvšteinas ir toliau buvo vienas aktyviausių kriminologų, daugelio jaunesnių kriminologų traukos centras.

Du šio laikotarpio darbai buvo itin svarbūs. Pirmasis – pirmą kartą lietuvių kalba išleistas kriminologijos vadovėlis¹. Vadovėlio pasirodymas buvo svarbus ne tik dėl to, kad pagaliau Lietuvos studentai turėjo lietuvišką vadovėlį.

Svarbu ir tai, kad šis darbas sutelkė Lietuvos kriminologus. Tai buvo ir iki šiol lieka fundamentaliausias tokio didelio autorių kolektyvo parašytas vadovėlis. Jį, be paties J. Bluvšteino, rašė Teisės universiteto profesoriai S. Kuklianskis, V. Justickis, docentai E. Bieliūnas, I. Bazylevas, jauni mokslininkai A. Gutauskas, R. Mikliušas, policijos komisarė L. Jūrienė. Vadovėlyje apibendrintos visos svarbiausios kriminologijos sritys.

Kitas svarbus šio laikotarpio įvykis – šiek tiek anksčiau pasirodžiusi J. Bluvšteino ir A. Dobrynino knyga „Kriminologijos pagrindai“².

Profesorius J. Bluvšteinas visada aktyviai domėjosi kriminologijos metodologinėmis ir metodinėmis problemomis. 1986 m. Maskvoje viename iš solidžiausių šalies teisės žurnalų pasirodė jo straipsnis apie kriminologijos sąvokas³.

„Kriminologijos pagrinduose“ nagrinėjamos kriminologijos žinios, kaip jos gaunamas, kuo grindžiamas jų patikimumas. Aptariamas labai svarbus kriminologijos klausimas – kriminologinio pažinimo pobūdis bei šio mokslo santykis su teise ir sociologija. Aptariami vadinamieji kriminologinių žinių paradoksai – problemos, kurių kriminologija negali išspręsti savo jėgomis, o turi remtis kitų fundamentalesnių mokslų prielaidomis. Knygoje parodoma, kaip kriminologijos išvados priklauso nuo kriminologinių žinių, tai yra to, kokiais faktais, išvadomis remiasi kriminologas.

„Kriminologijos pagrindai“ – tai knyga, kurioje integruojamos kriminologijos ir mokslo metodologijos žinios kriminologijos moksliniams metodams plėtoti. Dėl to labai svarbus buvo profesoriaus J. Bluvšteino ir jauno, bet jau gerai žinomo filosofo A. Dobrynino bendradarbiavimas rengiant knygą.

Galima sakyti, kad knyga gerokai aplenkė savo laiką. Ji kartu buvo ir aštri tradicinio kriminologinio mąstymo kritika, ir bandymas perorientuoti mūsų kriminologiją į dabartinius socialinių mokslų metodologinius laimėjimus.

¹ Kriminologija / Atsakingasis redaktorius J. Bluvšteinas. – Vilnius: Pradai, 1994.

² Блувштейн Ю. Д., Добрынин А. В. Основания криминологии. Опыт логико-философского исследования. – Минск: Университетское, 1990.

³ Блувштейн Ю. Д. Понятия в криминологии // Советское государство и право. 1986. № 9. С. 77–82.

J. Bluvšteinas. Nusikaltėlio asmenybės samprata¹

Daugelio kriminologų nuomone, pats nusikaltimo padarymo faktas yra būtinas ir pakankamas įrodymas, jog nusikaltimą padariusio žmogaus asmenybė kokybiškai skiriasi nuo baudžiamojo įstatymo besilaikančio žmogaus asmenybės. Tai panašu į „užburto ratą“: pirmiausia teigiama, kad visiems be išimties nusikaltėliams būdingos išskirtinės savybės, skatinančios nusikalstamą elgesį, o paskui įrodinėjama, jog šios savybės tikrai egzistuoja, nes be jų neva nebūtų nusikalstamo elgesio. Aišku, kad „užburto rato“ negalima laikyti nagrinėjamo teiginio pagrįstumo argumentu, juolab, kai yra daug faktų, paneigiančių šį postulatą. Antai nėra pagrindo manyti, kad dėl kiekvieno kriminalizacijos akto kai kurie žmonės automatiškai įgyja specifinių nusikaltėlio asmenybės bruožų, o dėl kiekvieno dekriminalizacijos akto šie bruožai automatiškai išnyksta. Laikydami šį požiūrį teisingu, turėtume, pavyzdžiui, pripažinti, kad asmuo, kuris aplaidžiai tvarkė buhalterinę apskaitą, neturėjo nusikaltėlio asmenybės savybių, kol ši veika nebuvo kriminalizuota. Priėmus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 162 straipsnį „Aplaidus buhalterinės apskaitos vedimas“, tokių savybių staiga atsirado, o šią veiką dekriminalizavus, jos taip pat staiga išnyktų. Jeigu toliau plėtotume pateiktą pavyzdį, tektų padaryti išvadą, kad blogas buhalteris Lietuvoje turi nusikaltėlio asmenybės bruožų, o blogas buhalteris Latvijoje jų neturi, nes Latvijos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra normos, analogiškos Lietuvos Respublikos BK 162 str.

Profesorė Genovaitė Babachinaitė,
Teisės institutas, Lietuvos teisės universitetas

1971 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą. Tais pačiais metais pradėjo dirbti Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto Kriminologinių tyrimų skyriuje.

Pagrindinė jos mokslinių tyrimų kryptis yra nepilnamečių nusikalstamumas. Šia tema G. Babachinaitė parašė daugiau kaip 20 darbų. Mokslininkė produktyviai dirba ir kitose kriminologijos srityse. Ji parengė daugiau kaip 65 darbus iš kriminologijos teorijos, viktimologijos, nusikalsta-

¹ Kriminologija. – Vilnius: Pradai, 1994. P. 79.

mumo prevencijos bei nusikalstamumo raidos¹. Svarbus ir drąsus yra profesorės G. Babachinaitės bandymas pateikti (pirmą kartą mūsų kriminologijoje) nusikalstamumo raidos Lietuvoje periodizaciją². Nepriklausomybės laikotarpiu viena arba kartu su kitais Lietuvos kriminologais atliko tarptautinius bei lokalius kriminologinius tyrimus.

¹ Babachinaitė G. Nepateisinamo asmenybės suvaržymo problemos, spręstinios baudžiamojo įstatymo veikimo sferoje // Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų reforma: Respublikinės mokslinės konferencijos, vykusios 1990 m. spalio 30–31 d., pranešimų tezės. Vilnius: Vilniaus u–tas, 1990. P. 5–6; Babachinaitė G., Dapšys A., Drakšienė A. Nepilnamečių nusikalstamumo bruožai (praeitis, dabartis, prognozės) // Filosofija ir sociologija. 1991. Nr. 3. P. 69–74; Babachinaitė G. Delinquency and Juvenile. Lithuanian Society in Social Transition. – Vilnius, 1995; Babachinaitė G. The New Way in Social Preventions of Criminality // The European Legacy: Toward New Paradigms. – USA Cambridge, 1996. Vol. 1. No 2.; Babachinaitė G. Teisininkų viešosios nuomonės ir teisėdaros problema // Teisė: aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Vilnius, 1993. T. 26. P. 5–7; Babachinaitė G. Lietuvos teisininkų viešoji nuomonė (valstybės ir teisės problemos). – Vilnius: TI, 1993. 36 p; Babachinaitė G. Nepilnamečių nusikalstamumo priežastys // Filosofija, sociologija. 1993. Nr. 1. P. 44–46. ir daug kitų.

² Babachinaitė G. Kriminologiniai nusikalstamumo raidos Lietuvoje periodizacijos aspektai [*Criminological Aspects of the Periodization of the Trends of Criminality in Lithuania*] // Lietuvos teisės tradicijos: mokslinės konferencijos medžiaga (Vilnius, 1997 m. sausio 10 d.) // Justitia. P. 45–53; Babachinaitė G. ir kiti. Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje. Vilnius, 1999. P. 104.; Babachinaitė G. Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas // Teisinės valstybės link. Jurisprudencija: mokslo darbai. T. 15(7). LTU: Vilnius, 2000 ir daug kitų.

Nuo 1998 m. aktyviai prisidėjo (o šiuo metu jai vadovauja) prie Lietuvos teisės universiteto Kriminologijos katedros kūrimo. Katedroje įsteigta ir nauja kriminologijos ir baudžiamosios teisės magistrantūros specializacija.

Teisės universiteto Kriminologijos katedra – tai dar vienas (antrasis) Kriminologinių tyrimų centras Lietuvoje. Katedra dalyvauja vykdant Teisės universiteto mokslinių tyrimų programą „Nusikalstamumo Lietuvoje prognozė ir jo kontrolės perspektyvos”.

Jos dėstytojai ir doktorantai tiria nusikaltimų recidyvą, smurtinius nusikaltimus, socializacijos ir deviantinio elgesio, smurto šeimoje, nepilnamečių teisės pažeidimų ankstyvosios prevencijos, teisinės sąmonės, nusikaltimų aukų, nusikaltimų draudimo ir kitas kriminologijos problemas.

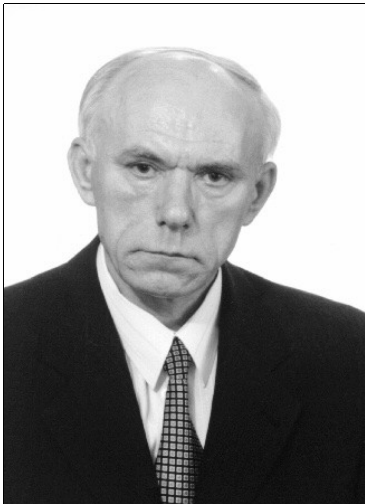
G. Babachinaitė. Lietuvos valdžių elito tyrimas¹

Objektyvus teisingumo turinys teisingumą reiškia kaip veiklos principą. Teisė taip pat turėtų būti grindžiama teisingumu. Tačiau teisingumo principas, įgyvendinamas praktiniame valstybės ir visuomenės gyvenime, yra teisingumas kaip vertybinė definicija. Jis yra subjektyvus, santykinis ir kintantis kriterijus. Taigi teisingumas nėra vienareikšmis, juo, kaip ir įstatymu, galima naudotis ir siekiant savanaudiškų tikslų. Visuomenėje visada atsiranda grupių, pavienių asmenų, pretenduojančių į teisingumo monopolį. Be to, mūsų pereinamojo laikotarpio valstybė nėra dar tokia demokratiška, kad šio monopolio nesiektų pati. Negalima ignoruoti ir to fakto, kad visa mūsų teisinė mintis yra perdėm etatistinė. Valdžių elite, teisininkų profesinėse grupėse ir visoje tautoje vyrauja etatistinės (kontinentinės teisės mokyklos) teisinės valstybės idėjos. Pavyzdžiui, įstatymų leidėjai turi išreikšti Tautos valią (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 ir 4 str.), nes niekas negali savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių. Taigi įstatymų leidėjai yra atsakingi Tautai. Tačiau etatistinėje teisinėje valstybėje šios atsakomybės garantija yra tik pačių įstatymų leidėjų paklusimas valstybės įstatymams. Taigi įstatymų leidėjai neturi teisės pažeisti jų pačių išleistų įstatymų, bet jie gali juos keisti, panaudodami jų pačių sau prisiskirtą teisingumo monopolį. Būtent tai išreiškia etatistinės teisinės valstybės esmę. Tai nėra pažangiausių teisės idėjų, pažangiausios teisinės sąmonės išraiška šiuolaikinėje Europoje, nes etatistinėje teisinėje valstybėje pastaroji turi galimybę sankcionuoti savo savivalę.

¹ Babachinaitė G., Novagrockienė J., Rauličkytė A., Valickas G. Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 75–76.

Visa tai turint galvoje, piliečio teisinės padėties charakteristika, kai pilietis ir valstybė yra lygiaverčiai partneriai, galbūt atrodytų geriausia šiuolaikinei socialinei situacijai Lietuvoje. Jeigu tai pavyktų įgyvendinti, tai ir praktinėje teisinėje veikloje valstybė ir visuomenė labiau priartėtų prie aukštesniųjų teisės principų ir aukštesnio teisingumo suvokimo. Kaip jau minėta, dabar taip mano kas dešimtas įstatymų vykdomosios ir teisminės valdžios atstovas, o įstatymų leidžiamosios – kas keturioliktas; kas dešimtas valdžių elito atstovas, turintis aukštąjį teisinį išsimokslinimą ir kas dvylikas, turintis kitą, ne teisinį, aukštąjį išsimokslinimą. Taigi iš esmės valdžių elito įvairių grupių atstovai turi vieną požiūrį į piliečio teisinę padėtį.

Antanas Dapšys,
Lietuvos teisės institutas

1971 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą. Tais pačiais metais pradėjo dirbti Lietuvos teismo ekspertizės institute Kriminologinių tyrimų skyriuje (visas pavadinimas – Nusikalstamumo priežasčių tyrimo, prevencinių priemonių rengimo ir įstatymų tobulinimo skyrius).

1990–1992 m. ėjo Valstybinės teisinės informacijos departamento prie Teisingumo ministerijos Kriminologinių tyrimų skyriaus vedėjo pareigas. Nuo 1992 m. – Teisės instituto direktorius.

A. Dapšio mokslinė veikla glaudžiai susijusi su Teisės institutu, kuriam jis jau daug metų vadovauja.

Teisės instituto ir konkrečiai Kriminologinių tyrimų skyriaus uždaviniai labai platūs. Šiuo metu visos Teisės instituto pajėgos sutelktos Lietuvos teisės sistemos kūrimui, nusikalstamumo prevencijos ir teisingumo vykdymo problemų kriminologiniams tyrimams, teisėdaros ir teisės taikymo klausimams, įstatymų projektų rengimui, jų teisinei (kriminologinei) ekspertizei.

Teisingumo ministerija atlieka ypač svarbų darbą organizuodama teisėdaros procesą Lietuvoje, užtikrindama reikiamą jo metodinį lygį. Lietuvos teisingumo ministerija tiesiogiai arba netiesiogiai dalyvauja rengiant pačius įvairiausius įstatymus, o Teisės institutas atlieka šiam darbui reikalingus mokslinius tyrimus, instituto moksliniai bendradarbiai dalyvauja rengiant įstatymų projektus.

Ryšys su įstatymų leidyba turėjo didelę įtaką šių mokslininkų moksliniam braižui.

Pirmiausia jiems būdingi platūs apibendrinimai. Paprastai kriminologas gali skirti savo dėmesį gana siaurai (nors ir svarbiai) problemai. Kitokios yra įstatymų leidėjo galimybės. Jis susiduria su aibe įvairiausių problemų. Neįmanoma jų visų spręsti vienu metu, todėl svarbu apžvelgti visus nusikalstamumo ir jo kontrolės aspektus. Todėl tarp daugelio A. Dapšio ir kitų jo vadovaujamo instituto darbuotojų darbų svarbią vietą užima publikacijos, skirtos pagrindinėms nusikalstamumo būklės, jo struktūros bei dinamiškos tendencijoms šalyje.

Antra vertus, įstatymo leidėjas yra pragmatikas, praktikas. Jam ne tokios įdomios mokslinės diskusijos, sąvokų, tyrimų metodai. Įstatymų leidėją daug labiau domina kitas klausimas – ką reikia daryti, kokie teisės sistemos pokyčiai būtiniausi, t.y. kokios darbo kryptys dabar turėtų būti svarbiausios ir kaip jos turi būti įgyvendinamos.

Nenuostabu, kad nemažai A. Dapšio ir jo bendradarbių kriminologijos ir kitų darbų sudaro trys dalys: 1. nusikalstamumo struktūros ir pagrindinių tendencijų analizė; 2. pagrindinės veiklos kryptys – patikslinama, kokiomis kryptimis reikia dirbti siekiant įveikti nepalankias tendencijas; 3. nusikalstamumo įveikimo priemonės ar netgi ištisi priemonių planai.

Labai svarbu, kad bendradarbiaujant su įstatymų leidėjais kriminologai yra aktyvioji šalis. Jie ne tik vykdo įstatymų leidėjo nurodymus, bet ir turi savo prioritetus, savo nuomonę apie kovos su nusikalstamumu strategiją.

Viena iš prioritetinių instituto veiklos krypčių yra nepilnamečių nusikalstamumo profilaktika. Reikia pasakyti, kad pirmenybė šiai veiklai skiriama nuo seno. Dar 1973 m. pasirodė fundamentali instituto Kriminologijos skyriaus nepilnamečių sektoriaus vadovo V. Pavilonio ir A. Čepo monografija „Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija”. Tai buvo

pirmoji tokio pobūdžio knyga tuometinėje Sovietų Sąjungoje. Ji paskatino plėtoti prevencijos idėjas.

Vėliau nepilnamečių sektorius, vadovaujamas A. Dapšio, atliko plačius nepilnamečių nusikalstamumo tyrimus Lietuvoje. Buvo paskelbta daug darbų¹.

Šiuo metu Teisės institutas deda nemažai pastangų, kad nepilnamečių problemos nuolat būtų įstatymų leidėjo ir visuomenės dėmesio centre. Instituto darbuotojai (ir pirmiausia direktorius) išplėtojo savotišką priežasčių, kodėl nepilnamečių nusikaltimų prevencija turi būti prioritetinga veiklos kryptis, teoriją. Ši teorija kartu su kruopščiai parengta veiklos kryptių ir priemonių programa kaskart pateikiama pranešimuose, straipsniuose, kai yra galimybė atkreipti visuomenės ir įstatymų leidėjo dėmesį į nepilnamečių problemas ir būtinybę aktyviau jas spręsti².

Svarbu, kad ne tik teikiama pasiūlymai ir rekomendacijos, bet ir iškeltos idėjos laipsniškai įgyvendinamos. Parengta nepilnamečių justicijos reformos koncepcija, įsteigtos valstybinės nepilnamečių vaikų teisių apsaugos tarnybos. Pagrindinis šių tarnybų tikslas – padėti nepilnamečiams, turintiems gyvenimo ir auklėjimo problemų šeimoje ir visuomenėje.

Teisės institutas atlieka ne tik savarankiškus mokslinius tyrimus. Su kitomis mokslo institucijomis jis vykdo bendrus fundamentinius bei mokslo taikomuosius tyrimus pagal Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės aprobuotas programas. Tai „Teisinės sistemos reformos įgyvendinimo programa“ (1994–1997); „Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje koncepcija“ (1992–1997); „Ekonominių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa“ (1993–1997); „Nusikaltimų asmeninei (privatinei) nuosavybei kontrolės ir prevencijos programa“ (1993–1996); „Vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos programa“ (1994–2005); „Antikorupcinių priemonių programa“ (1996–1997) ir kitos³.

¹ Žr.: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Teisės institutas. Teisės instituto mokslininkų darbų bibliografija. – Vilnius, 1997.

² Dapšys A. Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos // Teisės problemos. 1993. 4. P. 42–57.

³ Dapšys A., Andriulis V., Babachinaitė G., Valeckaitė V. The Project of Establishment of National Crime Prevention Council in Lithuania. Prepared by the Institute of Law Commissioned by the UNDP / Lithuania. – Vilnius, 1997. P. 20.; Dapšys A. Nusikalstamumas ir jo prevencijos perspektyvos Lietuvoje // Socialiniai pokyčiai ir jų ypatumai Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą kontekste: Mokslinės konferencijos (Vilnius, 1996 m. spalio 28–31 d.) pranešimų medžiaga. – Vilnius: LFSI, TI, SVC, LSD, 1997. P. 6.; Dapšys A., Neverauskaitė V. Nusikalstamumo tendencijos, jo kontrolės ir prevencijos Lietuvoje perspektyvos // Lietuvos teisės tradicijos: mokslinės konferencijos, vykusios Vilniaus universitete 1997 m. sausio 10 d., medžiaga. – Vilnius, 1997. P. 80–90; Dapšys A. (work co-ordinator and consultant); Andriulis V., Budrikis A., Neverauskaitė V., Valeckaitė V. Crime Prevention and Criminal justice in Lithuania. Study Prepared by the Institute of Law. Commissioned by the UNDP/Lithuania. – Vilnius, 1996. P. 60.

Šiuo metu institutas daug dirba įgyvendinant kitas svarbias priemones. Ypač daug pastangų skiriama tam, kad Lietuvoje būtų sukurta specializuota nepilnamečių justicija (pirmiausia specializuoti nepilnamečių teismai).

Teisės institutas aktyviai dalyvauja plačiose diskusijose svarstant aktualiausias teisėdaros problemas, suteikdamas toms diskusijoms kriminologinį požiūrį, pateikdamas kriminologinių argumentų. Tipiškas pavyzdys – instituto dalyvavimas svarstant, ar reikia panaikinti mirties bausmę Lietuvoje (žr. „Reikia palikti viltį“. Pokalbis su Teisės instituto direktoriumi Antanu Dapšiu).

Reikia palikti viltį. Pokalbis su Teisės instituto direktoriumi Antanu Dapšiu¹

Žurnalistas: Jūs esate ir teisininkas, ir kriminologas. Kaip suvokiate nusikalstamumo, jo prevencijos problemas, mirties bausmės sampratą šiuolaikinio pasaulio, teisės bei kriminologijos mokslo kontekste?

A. Dapšys: Mirties bausmės aš nelaikau bausme. Tai yra dar viena legalizuota gyvybės atėmimo arba nusikaltėlio fizinio sunaikinimo priemonė, kurią šiuo atveju vykdo valstybė. Šios antihumaniškos priemonės nereikėtų painioti su gyvybės atėmimu užpuolikai būtinosios ginties situacijoje. Ir tai, manau, gali būti pateisinama ir visuomenės, ir gamtos dėsniais. Valstybė, negalinti suteikti gyvybės, negali turėti teisės ir jos atimti. Mirties bausmės procedūra, netiesioginis psichologinis pasmerktojo mirčiai kankinimas – antihumaniškas aktas.

Tai filosofinė, globalinė problema. Mirties bausmė nesuderinama su prigimtinės teisės samprata, taigi jos neturėtų būti ir pozityviosios teisės bausmių sistemoje. Teisiniu bei politiniu požiūriu mirties bausmė neturi perspektyvos. Jos taikymas konfrontuoja su tarptautiniais aktais: Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinės amnestijos, Europos teisės nuostatomis. Motyvacija teisingumu ar atpildu („gyvybė už gyvybę“) nėra pakankamas civilizuotos teisinės valstybės argumentas taikyti mirties bausmę; antra vertus, ją naudoja ne privatus asmuo, o valstybė, kuri humaniško tikslo (šiuo atveju siekiant teisingumo) negali pateisinti antihumaniška priemone (naujos gyvybės atėmimu). Be to, manyčiau, kad mirties bausmės galimybė, nors ir netiesiogiai arba iš dalies, neigia ir Lietuvos Konstitucija,

¹ Pokalbis su Teisės instituto direktoriumi Antanu Dapšiu. Reikia palikti viltį // Teisės problemos. 1997. Nr. 2. P. 6–7.

kurioje žmogaus teisė į gyvybę pripažinta prigimtine teise ir pasakyta, jog ją saugo įstatymas (18, 19 str.). Taigi Konstitucija nenumato išimčių valstybei šią teisę riboti, o juo labiau atimti.

Žurnalistas: Vadinasi, mirties bausmės negalima laikyti bausme?

A. Dapšys: Reikia suteikti nusikaltėliui (kad ir sunkiausiam) viltį sugrįžti į visuomenę. Žinoma, viskas priklauso nuo jo paties. Valstybės pareiga teisingai nubausti nusikaltėlį ir kartu sudaryti galimybę per tam tikrą laiką išpirkti savo kaltę. Tokia būtų mano principinė nuostata.

Ir šiuo požiūriu, mirties bausmė nėra bausmė, o tam tikras susidorojimas su tam tikros kategorijos nusikaltėliais atimant jiems gyvybę.

Žurnalistas: Ar mirties bausmė ir nusikalstamumas turi kokį nors ryšį, ar šios bausmės buvimas, jos taikymas turi įtakos, pvz., smurtinių nužudymų tendencijoms?

A. Dapšys: Ryšys, be abejo, yra. Tačiau, manyčiau, šis ryšys, priešingai paplitusiai nuomonei, dažniausiai yra neigiamas, gal net atvirkštinis.

Tačiau pozityvaus ryšio (įtakos), kad dėl mirties bausmės kaip įbauginimo priemonės sumažėtų nužudymų ar kitokių nusikaltimų, už kuriuos įstatymai numato mirties bausmę, nei mūsų, nei kitų šalių (kiek man žinoma) moksliniai kriminologiniai tyrimai nenustatė. To nerodo ir elementari kriminalinė statistika, taigi ir nepatvirtina. Priešingai, kai kurių nepadaugėdavo ar net sumažėdavo panaikinus mirties bausmę. O Lietuvoje situacija tokia: esant mirties bausmės taikymo grėsmei bei galimybei, užregistruotų tyčinių nužudymų (įskaitant pasikėsinimus) padaugėjo nuo 143 atvejų 1988 m. iki 502 tokių nusikaltimų 1995 m. (1996 m. užregistruoti 405 tyčiniai nužudymai arba pasikėsinimai nužudyti). Manau, kad išvada aki-vaizdi.

Žurnalistas: Kodėl smurtininkų negąsdina išimtinė bausmė?

A. Dapšys: Smurtininkai paprastai nesivadovauja baimės, kad jie bus nubausti mirties bausme, motyvu. Jie vadovaujami visai kitokiu principu: ar bus sučiupti. Jie dažnai tik tuo rizikuoja. Žudikai skiriasi nuo daugelio vagių, kurie neretai racionaliai pasvarsto, kiek metų gali tekti sėdėti kalėjime. Be to, dalis smurtininkų (paprastai jie esti mažesnio išsilavinimo) netgi nepajėgia suvokti daugelio dalykų esmės ir įvertinti gyvybės prasmės. Yra situacijų, pavyzdžiui, buitinių konfliktų, kai pykčio priepuolio, susijaudinimo ar kitoje būsenoje įvykdoma žmogžudystė. Dalis tokių asmenų (žudikų) tampa nepavojingi visuomenei, priešingai nei mano žmonės. Mat išnyksta nusikaltimo (nužudymo) realus motyvas, pavyzdžiui, kerštas ar kita konkreti priežastis, situacija. Žinoma, tol, kol nepasikartos panaši. Tai ne banditai – jie rizikuoja ir yra pasiryžę bausmei.

Labai aktyvi Teisės instituto mokslinė veikla. Paminėsime tik keletą krypčių.

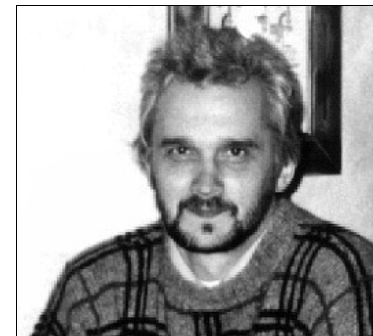
Instituto mokslininkai apibendrina užsienio šalių nepilnamečių justicijos organizavimo patirtį. 2000 m. išleista knyga „Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė. Užsienio šalių patirtis“¹.

Kartu su Suomija ir kitomis Pabaltijo šalimis atliktas tarptautinis viktimologinis tyrimas. Jam vadovavo A. Dapšys ir G. Babachinaitė². Šio tyrimo reikšmė didžiulė. Tyrimo rezultatai parodė, ar tiksliai mūsų oficialioji statistika atspindi tikrąją padėtį šalyje ir duoda patikimą pagrindą jai įvertinti.

Teisės institutas kartu su SNO tautų vystymosi programa inicijavo kriminalinės justicijos poveikio nepilnamečių asmenybei ir jų elgesiui tyrimus³.

Parengtas leidinys apie kriminologiniu požiūriu problemiškesnį jaunimo dalį – nedarbingus ir nesimokančius vaikus ir jaunimą.

***Docentas Aleksandras Dobryninas,
Vilniaus universitetas***

A. Dobrynina (kaip ir nemažai kitų Lietuvos kriminologų) į kriminologijos mokslą atvedė profesorius J. Bluvšteinas, su kuriuo kartu parašė jau minėtą knygą „Kriminologijos pagrindai“.

---

¹ Vaikų ir jaunimo nusikaltimų prevencija ir užimtumas. – Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000.

² Žr. <http://nplc.lt>

³ Žr. Vileikienė E., Gečėnienė S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui. – Vilnius, 1999.

Docento A. Dobrynino interesai įvairūs – nusikalstamumas visuomenės informavimo priemonėse bei parlamento diskusijose, kriminalinis smurtas, mirties bausmės panaikinimas.

Visuose A. Dobrynino darbuose galima pastebėti vieną leitmotyvą – siekį keisti tradicinį kriminologinį mąstymą, atskleisti, kaip formuojasi tiek specialistų, tiek visuomenės nusikalstamumo įvaizdis, mąstymo apie nusikalstamumą būdai. Šį darbą jis pradėjo kartu su profesoriumi J. Bluvšteinu „Kriminologijos pagrinduose“ ir nuosekliai tęsia toliau. A. Dobrynino darbai plačiai žinomi užsienyje, jis tarptautinio kriminologų susivienijimo „Europos grupė deviantiniam elgesiui tirti“ valdybos narys.

Didelis jo nuopelnas Lietuvos kriminologijai yra tai, kad jo pastangomis Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete pradėti rengti kriminologijos magistrai.

A. Dobryninas plačiai žinomas kaip žmogaus teisių gynėjas. Jis aktyviai dalyvavo diskusijoje dėl mirties bausmės panaikinimo. Pastaraisiais metais jis itin aktyviai dalyvauja kovoje su korupcija – jis yra vienas iš tarptautinės organizacijos „*Transparency International*“ Lietuvos skyriaus vadovas.

A. Dobrynino iniciatyva Vilniaus universitete organizuoti kriminologijos–sociologijos ir kriminologijos–psichologijos specialybių kursai.

A. Dobryninas. Kriminalinės justicijos problemos demokratinės visuomenės kontekste¹

Tradicinė baudžiamosios politikos samprata siejama su kriminalinės justicijos institucijų veiklos organizavimu, siekiant efektyvios nusikaltimų kontrolės. Tačiau tokia samprata yra dviprasmiška mažiausiai dėl dviejų aspektų. Pirma, ji tarsi suponuoja politinį kišimąsi į teisingumo vykdymo sferą (demokratinėje valstybėje teisminė valdžia nepriklausoma nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios) ir, antra, tokia samprata nekritiškai postuluoja „kriminalinės“ tikrovės egzistavimą ir jos tariamą kontrolę.

Sovietiniais laikais baudžiamosios politikos samprata ėgavo groteskinę formą: sąmoningai buvo bandoma atsisakyti vadina mojo „formalaus buržuazinio“ teisingumo ir pakeisti jį partiniu komunistiniu (revoliuciniu) „teisingumu“, o institucinės kontrolės idėja buvo pakeista abstrakčia militarine metafora – „kova su nusikalstamumu“. Nieko nuostabaus, kad sovietiniais laikais kriminalinė justicija tapo represine mašina, ne tiek vykdanči, kiek mindanti teisingumą.

¹ Dobryninas A., Gaidys V., Gruževskis B. ir kt. Socialiniai pokyčiai Lietuvoje: 1990–1998. – Vilnius, 2000.

Nors atkūrus Nepriklausomybę Lietuvoje buvo bandoma atsikratyti sovietinio palikimo kriminalinės justicijos sferoje ir grįžti prie jos grindžiančio teisingumo principo, vis dėlto minėtas dviprasmiškumas išliko. Iki šiol rimtai manoma, kad policija ir teismai privalo „mažinti (stabdyti) nusikalstamumą“, o politikai turi inicijuoti griežtus įstatymus ir kontrolę ir negailėti pinigų teisėsaugos institucijoms. Gali susidaryti įspūdis, kad pagrindinis Lietuvos kriminalinės justicijos uždavinys yra ne teisingumo atstatymas (kitais tariant, nukentėjusių asmenų teisių realizavimas) baudžiamosiomis priemonėmis, bet nusikaltėlių persekiojimas, tardymas, baudimas ir korekcija. Nusikaltėlis ne be žiniasklaidos pagalbos tampa visuomenės baubu ir herojumi, o jų auka – tik savotišku fonu nesibaigiančiame globaliniame kriminaliniame seriale „Lietuvos kriminogeninė situacija“.

Tokia kriminalinės justicijos padėtis verčia susimąstyti dėl jos tikrojo vaidmens Lietuvos demokratinėje valstybėje. Reikia prisiminti, kad kriminalinė justicija yra „jėgos institucija“, plačiau naudojama valdžios legitimacijos tikslams. Pereinamajame laikotarpyje, kai buvusios vidinės ir išorinės socialinės kontrolės institucijos nefunkcionuoja (pvz., partinė kontrolė), arba funkcionuoja nepakankamai efektyviai (pvz., mokyklos, šeimos), o naujos (pvz., įvairios nevyriausybinių organizacijų) tik pradeda veikti – kriminalinę justiciją galima panaudoti demonstraciniais tikslais, padedantiems legitimuoti naują demokratinę valdžią, įtikinti visuomenę jos kontroliuojančia galia.

Tačiau toks „kriminalizuotas“ valdžios galios demonstravimas gali brangiai kainuoti pačiai visuomenei. Kriminalinės justicijos mašina produkuoja nusikaltėlius ne tik formaliaja juridine prasme (tik teismo nuosprendžio įstatymų pažeidėjas gali būti pripažintas padaręs nusikaltimą), bet ir socialine–institucine. Kriminologai seniai pastebėjo, kad šios institucijos „klientais“ dažniausiai tampa įvairių marginalinių grupių nariai, neturintys vadinamojo „socialinio užnugario“. Bet socializacijos ir institucializacijos dialektika leidžia manyti, kad ir pati kriminalinė justicija gali prisidėti prie socialinės atskirties didėjimo. Pozit yvi koreliacija (0,99) tarp policijos pareigūnų augimo ir nusikaltimų didėjimo, fiksuojama per 1995–1997 m. laikotarpį – iš vienos pusės, ir didelis metinis (30 proc.) recidyvas – iš kitos, verčia rimtai susimąstyti dėl Lietuvos kriminalinės justicijos tikslų ir veikimo būdų. Reikia suprasti, kad kriminalinė justicija, kaip „nusikalimų kontrolės industrijos“ (N. Christie) dalis, nėra alternatyva sovietinio tipo sukarintam represiniam aparatui: abidvi „produkuoja“ nusikaltėlius, nors ir skirtingais būdais. Reali alternatyva tokiai socialinei industrijai yra teisingumą užtikrinanti pilietinės visuomenės sistema, puoselėjanti, ginanti ir atstatanti pažeistas žmogaus teises.

**Docentė Ana Drakšienė,
Vilniaus universitetas**

1970 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą.

Tais pačiais metais pradėjo dirbti Teismo ekspertizės instituto Nepilnamečių nusikalstamumo sektoriuje.

1970–1980 m. išleista daugiausia jos kriminologijos darbų, tarp jų ir apie dirbančius nepilnamečius, nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybę.

Nuo 1990 m. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedroje dėsto kriminologiją.

Yra viena iš fundamentalaus lietuviško baudžiamosios teisės vadovėlio autorių.

**A. Drakšienė. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė
Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte¹**

I. Nepilnamečių nusikalstamumas Lietuvoje gyvuoja šimtmečius ir turi savo istoriją. Tačiau nuolatinės kiekybinės ir kokybinės jo permainos kelia rūpesčių ne tik teisėninkams, bet ir visai visuomenei. Įvairios specialistų grupės nepilnamečių nusikalstamumą vertina iš savo pozicijų: pedagoginių, sociologinių, psichologinių, kriminologinių ir kt. Kiti visuomenės nariai savaip reaguoja į šį reiškinį – dažniausiai iš moralinių ir emocinių pozicijų. Nuolat daugėjant nepilnamečių nusikaltimų, jie jaučia pareigą apie tai kalbėti ir smerkti. Šiandien visuomenėje yra susiformavęs tam tikras mąstymo stereotipas ir įsitvirtino „neginčytina“ nuomonė dėl konfliktuojančių su

¹ Teisė. 1998. Nr. 32. P. 32–53.

įstatymu nepilnamečių, jų padaromų nusikaltimų ir baudžiamojo įstatymo taikymo būtinumo. Nepilnamečiai teisės pažeidėjai dažnai apibūdinami kaip pavojingi ir nepataisomi, todėl juos būtina griežtai bausti ir izoliuoti specialiose auklėjimo įstaigose. Ši populistinė nuomonė kartais nesvetima ir kuriantiems bei taikantiems baudžiamuosius įstatymus. Tarybinės kriminologijos mintį, kad tikrai išaiškinus visus nepilnamečių nusikaltimus, kitus teisėtvarkos pažeidimus *bei antivisuomeninius jų poelgius*, o svarbiausia – griežtai juos nubaudus galima išspręsti ir šio kontingento nusikalstamumo problemas, neretai pakartoja ir nūdienos teisininkai.

Dažnai nenorima pripažinti, kad daugelis žmonių nepilnametystės amžiuje yra bent kartą pažeidę įstatymus, bet nebuvo nubausti, kadangi vėliau, būdami vyresni, nebedarė naujų nusikaltimų. Pavyzdžiui, 1997 metais atlikti studentų kriminologiniai tyrimai parodė, kad daugiau kaip 2/3 respondentų būdami paaugliai yra padarę administracinę teisės pažeidimą ar nusikaltimą, bet nebuvo nubausti dėl įvairiausių priežasčių: nebuvo sulaukę baudžiamosios atsakomybės amžiaus, susitaikė su nukentėjusiuoju ir jis nesiskundė teisėsaugos institucijoms, įvykį „užglaistė“ tėvai, apie dalyvavimą muštynėse, nedidelį chuliganizmą ar smulkia vagystę niekam nebuvo pranešta ir kt. Šie duomenys iš dalies sutampa su kitų pasaulio šalių kriminologų teiginiais, jog „akivaizdu, kad kiekvienas iš mūsų gyvenime buvome kalti padarę daugelį nusikaltimų, nors niekada neįkliuvome ir nebuvo nubausti“ [1, p. 20]. Todėl daugelis Lietuvos ir užsienio šalių kriminologų bei baudžiamosios teisės specialistų, neatmesdami būtinumo laiku išaiškinti nepilnamečių daromus nusikaltimus ir į juos atitinkamai reaguoti, dažnai pabrėžia, kad nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išimtinė. Šis išimtinumas siejamas su visapusišku jų amžiaus, fizinių ir psichinių ypatumų, dėl kurių paaugliams ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias baudžiamojo poveikio priemones, įvertinimu.

Docentas Alfonsas Čepas,
pirmasis Teismo ekspertizės instituto Kriminologijos sektoriaus vadovas, Vilniaus universiteto Kriminologijos katedros dėstytojas

Profesorius Samuelis Kuklianskis,
Lietuvos teisės universitetas

Daug metų vadovavo Lietuvos teismo ekspertizės instituto Kriminologijos skyriui. Kaip ir profesorius J. Bluvšteinas, jis mokslinę veiklą pradėjo jau turėdamas labai įvairiapusės praktinio darbo atsakingiausiuose kriminalinės justicijos baruose patirties. Dirbdamas prokuratūroje tiriant itin sudėtingas ir svarbias bylas pats vadovavo tardytojų grupėms.

Profesorius labai gerai žino tiek oficialią, tiek neoficialią, praktinę kriminalinės justicijos veiklą. Jis išgilinęs į tas problemas, kurias sukelia šios veiklos organizavimo, vadovavimo trūkumai, įstatymų netobulumai, netinkama kriminalinės justicijos kadrų atranka, nekvalifikuotas jų rengimas.

Nurodyti trūkumai paskatino ypač daug dėmesio skirti kriminalinės justicijos organizavimo ir vadovavimo problemoms, padėjo suprasti, kad tiek kriminalinę justiciją, tiek jos veiklos metodus galima ir reikia tobulinti.

Profesorius S. Kuklianskis parengė ir apgynė daktaro disertaciją, kurioje nagrinėja kovos su nusikalstamumu Lietuvoje organizavimo ir valdymo principus. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, profesorius S. Kuklianskis

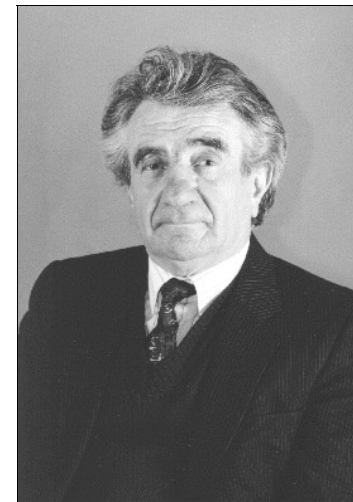

kis dirbo Lietuvos teisės universiteto Kriminalistikos katedroje. Jo mokslinė veikla neapsiriboja vien problemomis, tačiau pirmenybė teikiama kriminalinės justicijos valdymo ir organizavimo trūkumams.

Pažymėtina jo knyga „Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija“. Ši nedidelė pagal apimtį knyga yra tikrai unikali savo turiniu. Joje apibendrintos ir susistemintos nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje priemonės. Nei iki šios knygos pasirodymo, nei vėliau niekas nebuvo pateikęs išsamios tokios nusikalstamumo kontrolės priemonių analizės. Knyga turėjo nemažą įtaką numatant tolesnes nusikalstamumo kontrolės priemonių programas.

Reikšminga yra prof. S. Kuklianskio pozicija dėl policijos organizacijos ir veiklos. Jis teigia, kad policijos veikloje turi vyrauti du darbo pradai: nemokamas teikimas žmonėms socialinių paslaugų ir prievartos taikymas nusikaltėliams bei kitiems teisės pažeidėjams. S. Kuklianskis mano, kad mažėjant nusikalstamumui prievartos policijos darbe mažės ir pirmenybė bus teikiama socialinėms paslaugoms.

Profesorius S. Kuklianskis taip pat suformulavo policijos organizacijos ir veiklos principus: teisėtumo, centralizacijos ir decentralizacijos, koordinavimo, humaniškumo, visuomenės dalyvavimo policijos veikloje, mobilumo, intensyvumo, atsakomybės už padarytą nusikaltimą neišvengiamumo, mokslo ir technikos diegimo, dinamiškumo ir kontrolės. Įdomus yra jo siūlymas išskirti policiją iš vidaus reikalų sistemos.

**S. Kuklianskis. Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje
mokslinė koncepcija¹**

Lietuvoje nusikalstamumo kontrolė daugiausia yra konjunktūrinio pobūdžio, didžia dalimi tarnauja atskirų partijų arba judėjimų interesams. Dažnai ignoruojamas nuoseklumas ir planingumas.

Lietuvos sąlygomis nusikalstamumo kontrolės nuoseklumas ir planingumas reikalauja visų pirma sukurti nagrinėjamos kontrolės pagrindus. Nusikalstamumo kontrolės pagrindą sudaro:

- bendra Respublikos ekonominė socialinė bazė,
- įstatymų bazė,
- įstatymų realizavimo bazė,
- teisėsaugos institucijų kadrai,
- teisėsaugos institucijų techninė bazė.

Visos nusikalstamumo kontrolės valdymo struktūros, nusikalstamumo kontrolės pagrindų elementai pagal galimybes turi vystytis lygiagrečiai. Lygiagrečiai su ekonomine turi būti realizuojama ir teisinė reforma, jų ideologijos pagrindiniai parametrai turi sutapti. Reformuotą teisinę sistemą turi suponuoti atitinkamas kadrų parengimas ir pan.

Kuriant įstatymų bazę, reikia atsižvelgti į tai, kad įstatymai reglamentuotų progresyviuosius santykius, tačiau jie negali per toli atitrūkti nuo gyvenimo.

Apibendrintai galima pabrėžti, kad Lietuvos valstybingumas bei jo vystymasis yra glaudžiai susijęs su nusikalstamumo kontrole.

**Profesorius Viktoras Justickis,
Lietuvos teisės universitetas**

1964 m. baigė Vilniaus universiteto Istorijos–filologijos fakultetą. 1975 m. pradėjo dirbti Teismo ekspertizės instituto Kriminologijos skyriuje. 1989 m. apgynė daktaro disertaciją „Akcentuotas nepilnametis nusikaltėlis ir jo nusikaltimų prevencija”.

Pagrindinė V. Justickio tyrimų sritis – nusikaltėlio asmenybė. Jis parašė dvi monografijas, kuriose gilinamasi į nepilnamečių, kuriems būdingi vadinamieji asmenybės nukrypimai, problemas. Nukrypinimas – tai ypač išryškėjęs koks nors asmenybės bruožas. Prof. V. Justickio knygose svarstoma, kaip toks asmenybės nukrypinimas gali turėti įtakos nusikaltimų etiologijai.

¹ Kuklianskis S. Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija. – Vilnius, LTU. 1995. P. 10–11.

V. Justickis. Hipertiminis charakterio nukrypimas ir nusikaltimas¹

Tarp hipertimikų padarytų nusikaltimų yra nemažai tokių, kurių svarbus (ar net svarbiausias) motyvas – pomėgis rizikuoti bei nuotykių ieškojimas. Aišku, gyvenime yra daug veiklos sričių, kurioms šie hipertimiko bruožai būtų labai naudingi. Alpinizmas, tolimos, pavojingos kelionės, savarankiška gamybinė–ekonominė veikla – visa tai turi kovos, nuotykių, rizikos elementų. Tačiau nusikaltimas – tai dažniausiai prieinamiausias, paprasčiausias nuotykis. Ypač daug reikšmės darant tokius nusikaltimus – avantiūras turi hipertimikų nerūpestingumas bei optimizmas. Paaugliai linkę šventai tikėti, kad viskas bus gerai, jie sugebės įveikti sunkumus, išsiskuti iš painių situacijų. Tas nepataisomas optimizmas stiprėja, jeigu kuri laiką hipertimikui iš tikrųjų sekasi. Algis P. padarė nusikaltimą (nuvarė ir sudaužė aukštam pareigūnui priklausančią tarnybinę mašiną), būdamas gerokai išgėręs. Paauglys teigė, kad tikrai nebūtų padaręs tokio nusikaltimo, bet pastaruoju metu jam „fantastiškai sekėsi“. Kartu su draugais jis sėkmingai atliko keletą labai rizikingų finansinių operacijų. Netgi sulaikytas Algis P. neįvertino gresiančio pavojaus ir nesiėmė visų prieinamų priemonių teismui išvengti („šventai tikėjau, kad viskas ir taip bus gerai“).

¹ Justickis V. Akcentuotas nepilnametis nusikaltėlis. Asmenybė. Nusižengimai. Korekcija. – Vilnius, 1993.

Hipertimikai yra aktyvūs antivisuomeninių grupių nariai, kartais net jų lyderiai. Antivisuomeninė grupė – tai dažniausiai nuobodžiaujančio ir godžiai ieškančio pramogų jaunimo būrys. Hipertimikai stipriausiai išgyvena nuobodulį ir labiausiai trokšta pramogų. Jie nuteikia grupę nuotykiui, taip pat ir kai tas nuotykis – nusikaltimas.

Kaip ir kiti kriminologai, profesorius V. Justickis padeda tirti įvairiausias šalies kriminologines problemas: kriminologinės informatikos, kalėjimų, nusikalstamumo prognozavimo, kriminalinės bausmės poveikio ir kitas¹.

***Docentas Algis Urmonas,
Vidaus reikalų ministerija***

Iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo docentas A. Urmonas aktyviausiai dirbo turtinių nusikaltimų tyrimų srityje.

„Socialistinių žmonių socialistinės nuosavybės” grobstymas buvo labai opi tarybinės sistemos bei tarybinės ideologijos tema. Nemaža docento A. Urmono darbų liko nežinomi visuomenei, kadangi nebuvo leidžiama jų skelbti.

Atkūrus nepriklausomybę A. Urmonas aktyviai įsitraukė į įstatymų kūrimo veiklą ir pradėjo rengti daugelį policijos veiklą ir apskritai kovą su nusikalstamumu reglamentuojančių įstatymų bei poįstatyminių norminių aktų.

---

¹ Prison in Lithuania // Nordisk Tidskrift for kriminalvidenskab–Nordiske kriminalistforenknger. – Copenhagen, 1996. Nr. 2. P. 117–123; Więzienia na Litwie // Przegląd więzienictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kriminalicznym...1995. Nr. 10. P. 94–102; Jugendstrafrecht in Litauen // Entwicklungstendenzen Reformstrategien im Jugendstrafrecht in europäischen Vergleich. – Bonn, Forum Verlag (su prof. J. Pečkaičiu), 1997. S. 411–415; Estonian and Lithuanian Criminal Law (Criminological view) // Crime and Criminology at the End of the Century (theoretical approach). Ninth Baltic Criminological Seminar. – Tallinn, 1997 (su prof. Ando Leps) ; 3.5. Nemzetközi bűnözés Litvániában // Társadalmi átalakulás és bűnözés. – Budapest, 1997. S. 64–65; Der Aufbau einer demokratischen Strafrechtspflege in Estland und Litauen unter Berücksichtigung der Kriminalitätsentwicklung // Zeitschrift für Innere Sicherheit in Deutschland und Europa, 1997. No 3. S. 142–144 (su prof. Ando Leps) ir kt.; Unsuccessful German Revolution (Lessons of the last attempt to integrate the teaching of criminology and criminal law in German high schools). The European Group for the Study of Deviance and Social Control 27th Annual Conference. – Palanga, Lithuania; 2–5th September, 1999.

Vienas iš svarbiausių jo darbų – Nusikaltimų prevencijos įstatymas. Doc. A. Urmonas dėjo visas pastangas, kad tai būtų susistemintas, vientisas teisės aktas (žr. „Lietuvos Respublikos nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos įstatymo kūrimo tikslai ir uždaviniai”).

A. Urmonas. Nusikaltimų prevencijos įstatymas¹

1. Probleminė situacija. Prevencinė veikla, užkertant kelią nusikaltimams ir kitiems teisės pažeidimams, yra nuolatinių diskusijų ir nepasitenkinimo objektu vertinant visuomenės, valstybinių ir ypač teisės saugos institucijų veiklą, jų efektyvumą. Neretai šie vertinimai yra skubūs ir deklaratyvūs, tolimi mokslo ir teisinės praktikos nustatytiems kriterijams. Tokiomis sąlygomis priimami skuboti valdymo sprendimai. Nestabili nusikalstamumo prevencijos teisinė politika veikia teorines ir praktines nuostatas, ypač dėl šios prevencijos ribų. Visa tai rodo, kad yra „išsiderinusi” bendrosios nusikaltimų prevencijos sistema. Subjektyviai vykdomi struktūriniai teisės saugos įstaigų pertvarkymai neretai stabdo prevencinių funkcijų įgyvendinimą. Todėl teisinio reguliavimo stoka sukelia tam tikrus socialinius–organizacinius disfunkcinius reiškinius. Probleminę situaciją pagilina leidžiami ne-

¹ Urmonas A. Lietuvos Respublikos nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos įstatymo kūrimo tikslai bei uždaviniai // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. LPA: Vilnius, T. 3. P. 155–156.

nuoseklūs norminiai aktai, tvirtinant įvairias socialines programas ir kontroliuojant nusikalstamumą. Todėl būtina atlikti kriminogeninę ekspertizę, nustatyti jos teisinį statusą, atlikimo procedūras ir t.t. Kitaip iš nusikalstamumo kontrolės programų neišnyks prevencinės politikos konjunktūriniai tikslai. Ir toliau bus tokia būklė, kai norminiai aktai ir programiniai dokumentai prieštarauja vienas kitam, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis. Skirtingi įstatymai, įvairūs norminiai aktai neretai suteikia tiems patiems prevencijos subjektams skirtingas teises ir pareigas. Todėl prevencijos subjektams sunku tikslingai realizuoti savo teises ir pareigas: neaiškūs realizavimo būdai, veiksmai, priemonės, metodai, prevencijos subjektų atsakomybė už prevencinių pareigų nevykdymą...

2. Įstatymo ir jo kūrimo tikslai. Pirma, būtų pradėtos spręsti minėtos problemos, ieškoma teisinių nuostatų, kurios padėtų visuomenei ir valstybinėms institucijoms susisteminti nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencinės veiklos tikslus, motyvus, padėtų vertinti priemonės bei prevencijos rezultatus.

Antra, atskleistų prevencinės veiklos rūšis ir apibrėžtų prevencijos subjektų teises ir pareigas, jų įgyvendinimo mechanizmą.

Trečia, prevencinė veikla galėtų būti daugiau socialiai valdoma, vertinama kaip socialinio valdymo dalykas. Šis įstatymas turi suformuluoti pagrindinius, ypač teisėsaugos įstaigų prevencinio darbo, principus, pagal kuriuos gali būti kuriami ir kiti norminiai aktai.

Ketvirta, įstatyme turi būti įtvirtinti priimtini ir vartotini nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos terminai ir sąvokos.

3. Įstatymo ir jo kūrimo uždaviniai. Kuriant įstatymą remiamasi moksliniais ieškojimais ir vertinimais, praktikos analize, šalies ir užsienio šalių nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos praktika. Remiantis tarptautine praktika, būtina suvienodinti terminiją ir sąvokas. Būtina apibrėžti ir praktinę teisėsaugos, kitų valstybinių institucijų ir visuomenės veiklą bei vietą prevencijos srityje. Įstatymas turi būti efektyvus, jo įgyvendinimas turi atitikti realius valstybės finansinius išteklius. Prevencijos subjektai turi realiai sugebėti panaudoti savo galias šioje veikloje.

Lietuvos kriminologijos ateitis

Kriminologai kartais liūdnai juokauja, kad jų Lietuvoje taip mažai, kad jiems pavojinga skristi vienu lėktuvu, nes jei jis nukristų, šalis liktų visai be kriminologijos specialistų.

Tačiau padėtis po truputį keičiasi. Šios srities mokslininkų gretas papildė gausi jaunų talentingų kriminologų karta. Jie specializuojasi atskirose srityse, rengia aktualiais tų sričių klausimais disertacijas, rašo pirmuosius straipsnius, atlieka pirmuosius tyrimus, todėl jau dabar galime išvelgti rytdienos kriminologijos perspektyvas.

Praėjo laikas, kai kriminologas galėjo (ir buvo priverstas) būti universalus specialistas.

Paminėsime tik keletą naujų kriminologijos krypčių: Teisės universitete G. Jurgelaitienė tyrinėja recidyvinio nusikalstamumo prevenciją Lietuvoje, A. Kiškis – kriminologinės statistinės informacijos, o A. Raudonienė – kriminologines korupcijos problemas.

Teisės institute A. Martijošius gilinasi į alternatyviųjų bausmių taikymo, o G. Sakalauskas – į vaikų ir jaunimo socializacijos problemas, A. Jatkevičius domisi smurtinio nepilnamečių nusikalstamumo prevencija, I. Michailovič – nepilnamečių resocializacija baudžiamojo poveikio priemonėmis, o S. Gečėnienė tyrinėja kriminalinės justicijos poveikį nepilnamečių asmenybei.

Nepilnamečių nusikalstamumas ir toliau išliks nacionalinės kriminologijos prioritetas. Šioje srityje dirba daugiausiai jaunų mokslininkų.

Svarbu, kad Lietuvoje pradėti rengti kriminologijos specialistai. Šį darbą pradėjo Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Socialinės teorijos katedra (vedėjas doc. A. Dobryninas). Kasmet rengiama dešimt būsimųjų kriminologijos magistrų. Siekiama parengti ne „tik kriminologų teoretikų, žinančių pasaulinę praktiką ir sugebančių profesionaliai analizuoti kriminogeninę situaciją ir rengti įvairias nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programas, bet ir praktikų, vykdančių šias programas, realizuojančių kriminologines žinias teisėsaugoje, resocializaciniame darbe, nepilnamečių auklėjime. Šie studentai privalo turėti sociologijos, arba socialinio darbo, bakalauro laipsnį, o baigę kriminologijos studijų programą įgyja sociologijos magistro kvalifikacinį laipsnį”¹.

Kriminologijos (tiksliau – baudžiamosios teisės ir kriminologijos) specialistus rengia Lietuvos teisės universitetas. Čia studijos yra teisinės (ne sociologinės) pakraipos. Be kriminologijos dalykų, kuriems skiriama apie

---

¹ Dobryninas A. Sociologinės pakraipos kriminologijos magistrantūra. Mokymo programos pagrindimas. – Vilnius, 1999.

trečdalis viso studijų laiko, daug dėmesio skiriama baudžiamajai teisei, baudžiamajam procesui ir kitiems teisės dalykams.

Galima prognozuoti, kad tai tik šio proceso pradžia, kad kriminologijos tyrimų sritys plėsis ir vis daugiau dėmesio bus skiriama ekonominiams, gamtos, informaciniams nusikaltimams, vis daugiau ir vis įvairesnių specializacijų reikės kriminologų. Bus rengiami kriminologai ekonomistai, gamtosaugininkai, vadybininkai, informatikai.

5. Kriminologija kaip mokymo dalykas

Kas ir kam studijuoja kriminologiją

Kriminologijos žinios reikalingos visiems, kas susiduria su nusikalstamumu, vienaip ar kitaip bando paveikti šį reiškinių.

Profesinės kriminologijos žinios pirmiausia reikalingos kriminalinės justicijos darbuotojams. Jie geriau už kitus turi suvokti nusikalstamumo priežastis, jo dėsningumus.

Kita profesionalų grupė, kuri negali sėkmingai atlikti savo darbo be kriminologijos žinių, yra teisininkai, dirbantys kitose visuomenės sferose – valstybės valdymo, ūkio, ekologijos, finansų, gynybos, medicinos, viešojo administravimo ir kitose.

Šiose srityse su nusikalstamumu susiduriama dažniausiai. Korupcija valstybės valdymo sferoje, ekonominiai nusikaltimai ūkininkavimo sferoje, nusikaltimai gamtai aplinkos apsaugos sferoje – tai kasdieniai reiškiniai čia dirbantiems pareigūnams.

Sugebėti suvokti šiuos reiškinius itin svarbu tiems, kas organizuoja šių sferų veiklą. Jie turi užtikrinti nusikaltimų prevenciją, o tam pirmiausia reikia kriminologijos žinių.

Kriminologijos žinios reikalingos visiems, kas dalyvauja plėtojant nusikalstamumo prevenciją. Tai visuomeninės organizacijos, dalyvaujančios nusikalstamumo prevencijos programose, švietimo įstaigos, turinčios suteikti jaunimui reikalingų žinių, savivaldybės tarnybos, organizuojančios nusikalstamumo prevenciją savo vietovėse, ir kitos.

Kriminologijos žinios vis labiau tampa bendrojo švietimo dalimi. Kiekvienas visuomenės narys turi turėti kriminologijos žinių, kaip jis gauna ir pradinės kalbos, literatūros, matematikos, istorijos, geografijos, biologijos žinias.

Kriminologijos kurso struktūra

Kriminologijos kursą sudaro dvi dalys: bendroji ir specialioji.

Pirmojoje teikiamos bendrosios žinios apie nusikalstamumą ir visuomenės reakciją į jį, antrojoje – žinios apie atskiras nusikalstamumo rūšis.

Pirmąją (bendrąją) dalį sudaro keletas skyrių. Pirmiausia aptariamas kriminologijos dalykas, jos santykiai su kitais mokslais. Vėliau aptariamas kriminologinis pažinimas – kaip kriminologija tiria tikrovę ir daro tam tikras išvadas, gvildenamos kriminalizacijos problemos, atsakoma į klausimą, kaip tam tikri žmonių poelgiai atskiroje visuomenėje pripažįstami nusikaltimais.

Žinant, kaip atsiranda baudžiamieji įstatymai, galima žengti kitą žingsnį – ištirti, kodėl žmonės pažeidinėja įstatymus.

Išsiaiškinus priežastis, dėl kurių daromi nusikaltimai, galima nagrinėti visuomenės reakciją į nusikaltimus. Tai pirmiausia kriminalinės justicijos problemos, antra vertus, ir plačiosios visuomenės reakcija: individualių žmonių reakcijos, visuomeninės nuomonės susidarymas, jos poveikis kriminalinei politikai, aktyvaus visuomenės dalyvavimo nusikalstamumo prevencijoje problemos.

Antrojoje (specialiojoje) dalyje aptariamos pagrindinės nusikalstamumo raidos Lietuvoje ir pasaulyje tendencijos ir jo struktūra. Atskirai nagrinėjami nusikaltimai, kurie šiuo metu kelia ypač didelę grėsmę: organizuotas nusikalstamumas, korupcija, nusikalstama prievarta, nusikaltimai asmenybei.

